Peštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

BROJ 3. OŽUJAK 1940. GOD. VIII.

Izlazi mjesečno. — Cijena godišnje za članove Din 40—, za nečlanove Din 50—. Pojedini brojevi Din 5·—

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREBČANA

BROJ 3. GOD. VIII. OŽUJAK 1940.

Ivan Ulčnik:

JOSIP BARUN NEUSTÄDTER

»Rođen Ugrin dušom Hrvat pravi,
Dom i jezik hrvatski proslavi.«

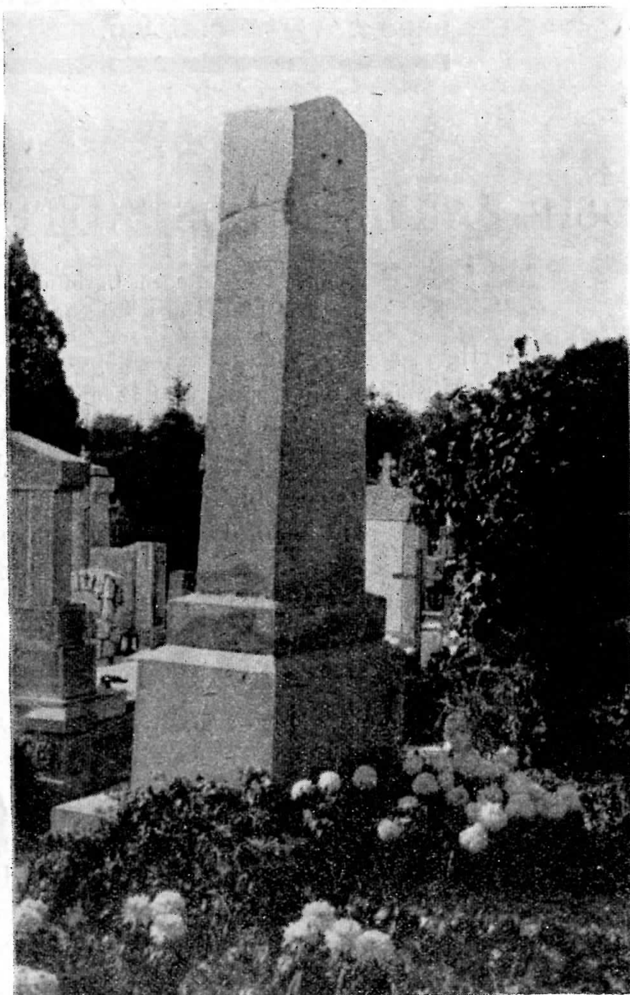
Ovu kiticu iskrenih riječi naći ćemo na kamenom spomeniku zapuštenog groba na polju 77 našeg Mirogoja. Na spomeniku iz moslovačkog granita, ostale su simetrično postavljene udubine kao znak da je na tom mjestu spomenik bio urešen plemićkim grbom. Danas ga više nema, skinuo ga zub vremena, a moguće i čija opaka ruka. Približimo li se grobu jedva možemo pročitati istrošen natpis. Natpis nam kaže, da ispod granita počivaju kosti Josipa baruna Neustädtera i prerano mu umrle družice Jelene rođene pl. Hervojić, koja je preminula u Veneciji na 29. siječnja 1859. u dobi od 30 godina. Na spomeniku dao je rastuženi suprug ovaj uklesani spomen:

»Čista dušom angjeoske ćudi,
Nosila je svu kriepost u grudi«.

Josip barun Neustädter bio je časnik. U tom svojstvu morao je često mijenjati boravište, pa ga je dužnost nanijela i u Hrvatsku, konačno u Zagreb, gdje se je iza umirovljenja ugodno udomio. Neustädter nastoji u svojoj drugoj domovini, kako je on Hrvatsku smatrao, djelovati iskreno i požrtvovno. Zato Neustädtera možemo smatrati našim. Ovu opravdanu pretpostavku najbolje svjedoči i okolnost, da je nezaboravni hrvatski ban Josip grof Jelačić, Neustädtera smatrao svojim najboljim prijateljem, kome se je uvijek povjeravao. Iskreno prijateljstvo ovih dvaju ratnih drugova opisano je u »Memoarima«, koje je barun Neustädter u glavnom posvetio životu i radu velikog hrvatskog bana.

Upravo sada izdaje Francuski Institut Neustädterove »Memoare« u svescima. Stalno je, da će izdani »Memoari« biti od velikog značenja za noviju hrvatsku povijest. Memoari pisani su u francuskom jeziku. Šteta je da nisu prevedeni na hrvatski, da budu pristupačniji i našoj široj javnosti.

Josip barun Neustädter zavolio je doista Zagreb što se vidi najbolje po tome, jer je Zagreb nakon umirovljenja odabrao stalnim obitavalištem. U ubavoj Ksaverskoj dolini u Lepoj Vesi ili kako tada taj kraj nazivahu »Schönbach«, na svom dobru našao si je ugodan stan. Ovamo poveo je

Grob Josipa bar. Neustädtera i njegove supruge Helene, nakon što je o Sesvetama 1939 po »Društvu Zagrebčana« nanovo obzidan i cvijećem zasađen.
(Foto A. Stiasni)

svoju bračnu družicu Jelenu rođenu pl. Hervoić također Zagrebčanku. U Zagrebu mu se rodi jedinica kćerka Sofija.

Nakon smrti ljubljene supruge Jelene u dalekoj Veneciji, dopremio je njene ostatke u Zagreb, te joj našao počivalište na divnoj uzvisini

groblja Sv. Jurja. A kada je i Neustädter za uvijek zaklopio oči, po njegovoj želji spremiše ga na vječni počinak kraj bračne mu družice. Sve ovo opravdava da baruna Neustädtera možemo doista smatrati našim, Zegrebčaninom. Književni rad koji je Neustädter posvetio svojoj drugoj domovini Hrvatskoj, našao je također svoje početke u Zagrebu. Zato ćemo

Josip barun Neustädter u generalskoj odori iz doba kada je još služio. (Kamenotisak od E. Kaisera. Tiskara B. J. Raucha u Beču).

dobro učiniti da njegovoj svijetloj uspomeni posvetimo ove retke, te tako naše čitatelje upoznamo sa životom i radom tog nada sve plemenitog čovjeka.

Nakon smrti Josipa baruna Neustädtera izašao je u »Agramer Zeitungu« od 1 i 2 veljače 1867 »Nekrolog des k. k. Feldmaršal-Lieutenant Josef Baron Neustädter«. Sadržaj tog Nekrologa pisan je svakako po jednom prijatelju preminulog generala, koji je dobro poznavao prošlost

Neustädterovu. Za ovaj naš članak poslužili smo se podacima iz tog Nekrologa.

Neustädterovi pređi potiču iz Franačke. Obitelj nosila je ime Neustädter-Stürmer. Jedan ogranak doselio se pod konac 17 stoljeća u Ugarsku. Tu su iz imena brisali pridjevak Stürmer i nazivali se samo Neustädter. U to vrijeme bili su Neustädterovi plemići. Podmaršalu Ivanu pl. Neustädteru i njegovom nećaku Mihaelu predstojniku ratnog knjigovodstva bude godine 1819 podijeljen barunat.

Josip Ferdinand Franz barun Neustädter rodio se 11 svibnja 1796 u Požunu. Krsni kum bio mu je grof Franjo Balassa, koji je bio hrvatskim banom za vlade cara Josipa reformatora. Sa grofom Balassom došao je Josipov otac Mihael (*1771) u Beč, gdje je umro godine 1842 kao podmaršal, dvorski savjetnik i posjednik više visokih redova. Mihael barun Neustädter bavio se pisanjem povijesti. Surađivao je u »Konverstationsblattu« za visoko plemstvo. Godište 1821 broj 14 i 15 sadržaje njegovu raspravu: »Das Schloss Kékkö oder Bleuenstein und Familie Balassa«. (Dr. Konstant. Wurtzbach: »Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oestereich«, dio XX.).

Supruga Mihaela bar. Neustädtera Charlotta Gabriela Franciska potjecala je iz francuske plemićke porodice d'Alincourt.

Pradjed Josipa baruna Neustädtera sa majčine strane bio je poznati učenjak ugarsko slavenskih znanosti Matia Bél.[1])

Josip barun Neustädter imao je starijeg brata Georga Josipa Karla rođenog godine 1794. Taj se oženi 1828 sa Marijom pl. Motesiczky. Georg je umro 1878, a njegova supruga Marija 1866.

Za čas prekinut ćemo životopis Josipa baruna Neustädtera, da naše čitatelje upoznamo sa ličnošću bana Franje grofa Balassa. On spada među zanimive ličnosti povijesti Hrvatske. Balassu je inače popularni car refor-

[1]) Bél Matia mađarski pjesnik i književnik rođen 1684 u Mađarskoj. Najprije je učio medicinu. Kasnije se odluči za theologiju i postade protestantski svećenik. Pisao je vjerska djela ne samo na mađarskom, već i na češkom jeziku. Predavao je na Theologiji u Neusohlu. Na češki jezik preveo je sveto pismo novog zavjeta. Godine 1722 izdade bibliju na češkom jeziku. Bél je svojim književnim radom došao u suprotnost sa katoličkim svećenstvom. Došlo je i do istrage u kojoj se Bél opravdao. Dapače ga car Karlo VI odlikovao tako, da ga je imenovao svojim povjesničarom.

Bél je bio poznat kao vanredan protestantski propovjednik. Može ga se smatrati jednim od naučenijih mađarskih pisaca svojega vremena na raznim poljima znanosti. Znao je i ruski, pa je za znanstveni rad postao i članom Akademije u Petrogradu. Obzirom na znanje slavenskih jezika Bél je smatran mađarsko-slavenskim učenjakom. Umro je 1749. Ostavio je sina Karla Andriju rođenog 1717 u Požunu. Ovaj se posvetio također znanosti i postao profesor u Leipzigu. Umro je 1782.

Vjerojatno da je unuka Karla Andrije Béla postala ženom Mihaela bar. Neustädtera, koji je živio u Požunu, gdje je Josip god. 1796 i rođen.

mator Josip II odabrao da u Hrvatskoj provodi njegove dobro zamišljene reforme, naročito da pomogne tada već sasma izcrpljenom kmetu seljaku. Kako je ali Balassa te reforme doista provodio nije nijedan hrvatski povjesničar pobliže opisao. Jedino hrvatski književnik Josip Eugen Tomić zanimivo opisuje Balassino banovanje i njegovo nasilno reformiranje Hrvatske u romanu — »Za kralja — Za dom«.

Usmena predaja kaže, da su po Balassinom otstupu svi spisi, koji bi potsjećali na njegovu nasilnu vladavinu u Hrvatskoj uništeni, da se tako zatre svaki trag tim neugodnim uspomenama. Sjećanja na Balassa ostala su u Hrvatskom narodu još dugi niz godina po njegovom odlasku. Nakon obavljene restauracije županije Zagrebačke kobnog dana 29 srpnja 1845 vraćali su se domorodni birači — Ilirci — kroz Kamenitu ulicu u Donji grad. Banu Franji grofu Halleru, koji je kod restauracije nasilno postupao dovikivali su domorodci: »Balassa ban izdajica!« Time su Hallera izjednačili sa najvećim nasilnikom na banskoj stolici — Balassom.

Mi ćemo o Balassi donijeti sve što smo o njegovom banovanju mogli iz raznih vrela sabrati.

FRANJO DE PAULA GROF BALASSA DE BALASSA — GYARMATSKI rođen je u Mađarskoj. Po vjeri je bio protestant. Nauke je svršio u Terezijanskoj Akademiji. Kao đak isticao se vanrednim napretkom, te je već u Akademiji mjeseca listopada godine 1754 napisao raspravu pod naslovom: »Casulae St. Stephani regis Hungariae vera imago et expositio«. Ovo djelo u kojem se opisuje značenje slika na kraljevskom plaštu Sv. Stjepana posvetio je Balassa kraljici Mariji Tereziji.

Po svršenim naucima pređe Balassa u carsku službu. Tu je pokazao izim spremnosti i veliku odanost prema carici Mariji Tereziji, zato ga ona svakom prilikom odlikuje. Pridržala ga je na dvoru, a godine 1756 odlikovala ga čašću carskog komornika. Balassa bio je po rodu barun. Godine 1772 povišen je na grofovsku čast. Tečajem carske službe Balassa se i nadalje bavio pisanjem ustavnih djela. Znamenita je njegova radnja »Elaboratum de insurectione Hungariae Josepho II imper. anno 1789«. Nekoji rukopisi Balassijevih djela nalaze se pohranjeni u peštanskom muzeju.

Balassa je na dvoru Marije Terezije imao velik upliv. Ništa važna se bez njegovog savjetovanja nije učinilo. Kada je god. 1780 carsku vlast preuzeo car Josip II nazvan reformatorom, Balassu postave i njegovim glavnim savjetnikom. Car imenuje Balassu velikim županom srijemskim.

Početkom godine 1785 počele su se reforme Josipa II provoditi u hrvatskim krajevima[2]). U mjesecu ožujku iste godine dolazi Balassa u

[2]) Na sjednici gradskog zastupstva 14 lipnja 1785 pod točkom 3 pročitao je gradski bilježnik Pavao Gorup otpis kr. ugarskog Namjesničkog vijeća od 30 svibnja 1785 broj

Zagreb kao carski povjerenik za novo ustrojeno okružje, koje su sačinjavale dotadanje hrvatske županije: varaždinska, zagrebačka, križevačka, severinska te mađarska županija zaladska. Ujedno je dobio i čast velikog župana požeške županije, te upraviteljstvo časti velikog župana ostalih navedenih županija. U mjesecu kolovozu 1785 Balassa postade hrvatskim banom i zemaljskim kapetanom na mjesto grofa Franje Esztérhazya. U mjesecu rujnu iste godine bude u Zagrebu po biskupu Galjufu kao kraljevskom povjereniku ustoličen za bana.[3]) Kao čuvar Ugarske kraljevske krune Sv. Stjepana, Balassa sudjelovao je kod protuzakonitog prenosa krune iz krunidbenog grada Požuna u Beč.

Balassa koliko je bio sposoban u izvršenju reformi toliko je bio odviše nasilan. Nastojao je više plemstvo zavaditi s nižim, a ovo opet s pukom.

14.395, kojim se Libera Rex Cittis Zagrabiensis Magistratui electa Comunitati et juratis Civibus« obavješćuje o imenovanju grofa Balasse za hrvatskog bana.

Sjednici gradskog zastupstva predsjedao je gradski sudac Nikola Babočaj a prisustvovali su: Conzul Franjo Maczan, blagajnik Carlo Fröschl. Zatim asesori: Ignac Werbega, Antonio Reiter, Nikola Šoštarić, senator Josip Ladešić, i bilježnik Pavao Gorup.

Zanimiv je sadržaj dopisa Namjesničkog vijeća, (sastavljen u latinskom jeziku). Priopćit ćemo njegov prijevod:

»Razboriti i ugledni!

Pošto se je Njegovo najposvećenije Veličanstvo udostojalo milostivo odlikovati grofa Franju de Paula Balássu de Balássa-Gýarmath do sada kr. ugarskog rizničara i predsjednika kr. ugarske dvorske komore, te čuvara kraljevske krune za obilniji dokaz kraljevske naklonosti i za pravednu nagradu, po njem do sada presjajno izvedenih djela, u odličnim službama Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, koje do sada obavljaše, banskim dostojanstvom, kojega se je grof Franjo Esztérhazy de Galantha kr. ugarsko Transilvanski dvorski kancelar, jedino iz gorljivosti za boljitak previšnje službe i iz ljubavi prama općoj koristi, odrekao i koje je tako ispražnjeno.

Ovo kr. Namjesničko vijeće obznanjuje isto Kraljevsko previšnje riješenje po milostivoj Kraljevskoj zapovjedi, građanskoj vlasti, s tim priopćenjem da ga u svom području načinom u tim Kraljevinama običajnim proglasiti dade.

Dano iz kr. ugarskog namjesničkog vijeća održavanog u Budimu 30 svibnja 1785«.

Podpisali: Josip (prezime nečitljivo), Franjo Skerlecz i Josip Fodor. (Izvorni odpis kr. ug. Namjes. vijeća nalazi se u Grad. arhivu fascikl god. 1785, mjesec lipanj. Zapisnik sjednice gradskog zastupstva strana 184—1785.)

[3]) Zagrebački bikup Josip Galijuf dostavio je zagrebačkom gradskom magistratu pismo od 16 srpnja 1785, u kojem mu javlja da je na mjesto dotadanjeg hrvatskog bana grofa Franje Esterhazy-a, postao banom Franjo de Paula Balassa, de Balassa-Gyarmath. Galijuf piše da će on kao kraljevski povjerenik novog bana svečano ustoličiti u gradu Zagrebu na 31 kolovoza 1785. Pozivlje gradski magistrat da ustoličenju po svojim izaslanicima prisustvuje.

Galijufovo pismo pročitano je po bilježniku Paulu Gorupu na sjednici gradskog magistrata 22 srpnja 1785, točka 3, te je uzeto do ugodnog znanja. Zaključeno je da ustoličenju bana Balasse od strane grada Zagreba prisustvuju: gradski sudac Nikola pl. Babočaj i vijećnik Josip Špišić.

(Gradski arhiv mjesec srpanj 1785. Knjiga zapisnika gradskih sjednica strana 232—1785.)

Franjo de Paula grof Balassa Gyarmathski.

Naročito je proganjao svećenike. Spomenuli smo, da je Balassa bio protestant. Ipak se on kao ban uplitao i u poslove katoličkog svećenstva. Provodio je istrage protiv župnika, akoprem je za to bio nadležan jedino biskup. U katoličkim crkvama dao se od svećenika dočekivati kao kakav suveren. Svećenici morali su ga kod ulaza u crkvu dočekivati i blagosljivljati svetom vodom. Županijske činovnike silio je na protuzakonitosti. Tko ga nebi slušao nemilosrdno ga je proganjao. Uveo je uhodarstvo i špijunstvo. Za sve te protuzakonitosti i nasilja zamjerio se ne samo Hrvatima, već i samim svojim zemljacima Mađarima.

Balassa ostavio je u Hrvatskoj samo nemile uspomene. A ipak ima i jedna svjetla točka u njegovom radu. Volio je kazalište. O tom je naš povjesničar E. Laszovsky u članku »Prilog k povijesti zagrebačkog kazališta« »Obzor« 18 ožujka 1923, priopćio ovo:

U mjesecu lipnju 1788 došla je u Zagreb njemačka kazališna družina pod ravnateljem Ivanom Weilhamerom. Posredstvom gradskog magitsrata i bana Balasse započne predstva u reflektoriju ukinutog samostana Sv. Klare, (danas zgrada Financijalnog ravnateljstva Opatička ulica broj 20). Zagrebački magistrat bio je sklon Weilhamerovoj kazališnoj družini, a to tim više, jer se išlo zatim, da se u Zagrebu konačno stalno kazalište uredi. Ovom nastojanju Gradske općine bio je sklon i ban Balassa.

Godine 1788 bude zapuštena klariska crkva Sv. Trojstva eksekrirana, te se tako mogla rabiti u svjetovne svrhe. Weilhamer išao je zatim da se bivša crkva pregradi u kazalište. U tu svrhu obavljen je očevid u kojem su sudjelovali: varoški sudac Nikola Babočaj, komorski pristav Szentgali i ravnatelj Weilhamer. Ovo povjerenstvo ustanovi da bi se crkva dala lijepo za kazalište urediti. Sve to je sudac Babočaj javio banu Balassi, koji se tada nalazio u Szala-Egerzegu. Iz tog mjesta 26 lipnja 1788 pisao je Balassa magistratu, da je već upućen u namjeravano pregrađenje crkve. Nalaže magistratu da dade sastaviti proračun troškova pregradnje. Njegova je želja, da se u Zagrebu izgradi takovo kazalište kao što je u Požunu, to jest, da budu sa kazalištem spojeni kasino i redutna dvorana za plesove. Balassa čak želi da se u sredini crkve, gdje je prije bio kor za njega a na njegov trošak uredi loža za 4 osobe. Na okolo neka se uredi više loža. Tako uređeno kazalište bilo bi gradu od velike koristi.

Balassino pismo pretresano je na sjednici gradskog magistrata na 9 srpnja 1788, pa je banu poslan odgovor u kom se kaže, da je magistrat sa banovim predlogom vrlo zadovoljan. Zidarske radnje stajale bi 921 for. Zatim su potrebne dvije peći i nabava dekoracija. Sav trošak iznašao bi 1500 for. Ujedno je banu javljeno, da se pregradnja crkve za kazalište ne može provesti tako dugo dok kraljevska komora gradu ne preda crkvu bez ikakve otštete. Grad nema sredstva da crkvu kupi.

Od ove banove i magistarske osnove ne bude ništa jer je crkva odmah iza toga upotrijebljena za skladište erarskog žita. Komorska uprava u kolovozu 1788 upitala je magistrat dali za crkvu može dati 4000 for., zatim da li će se smoći 1500 for. potrebnih za pregradnju, a da se za sve ove iznose ne zaduži. Magistrat je ostao kod svog prvog prijedloga o besplatnom preuzeću crkve. Komori je 21 ožujka 1789 odgovorio da nema novaca da crkvu kupi.

Najveći protivnik Bana Balasse bio je zagrebački biskup Vrhovac. Dr. Velimir Deželić st. u životopisu biskupa Maksimilijana Vrhovca iznosi neugodne odnošaje, koji su vladali između Vrhovca i Balasse. Kada je Balassa nakon smrti cara Josipa II pod pritiskom javnih mnijenja morao ostaviti Zagreb, otišao je u Beč. Tu ga na dvoru lijepo primiše. Zato su se Hrvati opravdano bojali, da bi se Balassa mogao vratiti na bansku stolicu. Da se tome predusretne sastade se županija zagrebačka na 2 ožujka 1790, te protiv Balasse sastavi tužbu u 11 točaka. Govorilo se je da je ta tužba bila djelo biskupa Vrhovca. Tužba poslana je caru Leopoldu II u Beč. Izim toga je biskup Vrhovac poslao pismo i ugarskom kancelaru, u kojem ga zaklinje da zapriječi Balassi povratak na bansku stolicu. Biskup Vrhovac nije mirovao, on svakom zgodom proganja Balassu.

Hrvatski povjesničar Tadija Smičiklas u »Povijesti Hrvatskoj«, (II dio), opisuje otvoreni sukob između biskupa Vrhovca i bana Balasse. Bilo je to za vrijeme rata sa Turskom. Car Josip II u tom ratu nije imao uspjeha. Rat se produljivao, pa je zato trebalo sve više vojske. Od podanika car je ponovno tražio novake i žito. Narod se branio protiv takovog nezakonitog postupka. Da se nezadovoljstvo nekako smiri car se odluči za saziv županijskih skupština, koje se već tri godine nisu sastale. Tako bude sazvana i zagrebačka županijska skupština. Godine 1789 skupština se sastane. Ban Balassa u ime carevo zatraži novake, žito i predpregu. Skupština se na to uzruja. Svi su bili spremni da se opru banovim zahtjevima. Tečajem rasprave diže se biskup Vrhovac i uzrujano dovikne Balassi: »Neće tako biti bane, jer toga zakon ne poznaje, a Kralj ni ti ne smijete kršiti zakon«. Pripovijedalo se, da je kod tih riječi biskup tresnuo rukom po stolu toli silovito, da mu je dragocjeni kamen iskočio iz prstena.

Nasljednik cara Josipa II, Leopold II nastoji Hrvate primiriti. Zato se Balassa ne vraća više u Hrvatsku, već bude imenovan voditeljem Ilirske kancelarije, koja je ustrojena za krajeve gdje su živili Srbi. Hrvatskim banom bude imenovan čovjek narodnog povjerenja grof Ivan Erdedi.

Franjo grof Balassa umre 28 kolovoza 1807 u tvrđavi Kékkő, u dobi od 76 godina. S njim je uopće izumrla obitelj grofova Balassa.

*

Vraćamo se životopisu Josipa baruna Neustädtera. Godine 1806 stupi Josip u Terezijansku vojnu akademiju, a 1812 u tehničku vojnu akademiju u Beču. Na 1 rujna 1813 postaje zastavnikom (Fähnrich). Odmah odilazi s pukovnijom na francusko ratište, gdje je u raznim službama djelovao. Po svršenim Napoleonskim ratovima smještena je njegova pukovnija u Prag. Godine 1815 opet krene na francusko ratište. Do godine 1818 nalazio se u okupacionoj vojsci u Francuskoj, pod vrhovnim zapovjedništvom engleskog generala Wellingtona.

Godine 1819 javi se u mačevalačku školu u Brno, gdje je bio jedan od najboljih učenika. Po povratku u Prag imenovan je učiteljem mačevanja sviju česких pukovnija. Godine 1820 pođe Neustädter u Italiju, te je u okupacionoj vojsci služio u Piemontu.

Godine 1825 postade Neustädter nadporučnikom, te sa pukovnijom pođe u Beč. Godine 1830 postade kapetanom i bude premješten 9 Petrovaradinsko-graničarskoj pukovniji. Od tog vremena barun Neustädter ne ostavlja hrvatske graničarske pukovnije. Godine 1835 nalazimo ga kao majora u 3 ogulinskoj graničarskoj pukovniji. Tu se u ljetu 1836 sastaje sa Josipom barunom Jelačićem s kojim vojuje na Kordunu. Naročito se Neustädter odlikuje kod čišćenja Korduna od raznih razbojničkih četa, kojima je u to doba Kordun upravo vrvio. Isto tako sudjeluje u okršajima s četama koje su provaljivale iz Turske Bosne. Za uspješno službovanje Neustädter bude naročito pohvaljen od tadanjeg hrvatskog bana i generala Franje baruna Vlašića.

Godine 1838 premješten je 7 brodskoj graničarskoj pukovniji, gdje 1842 postade pukovnikom.

U to dođu burni dani proljeća 1848. Događaji koji se u tim danima zaredali neprođoše nezapaženo barunu Neustädteru. On se izjasni protiv buntovnog mađarskog ministarstva te odlučno pristaje uz hrvatskog bana, a svog ratnog druga Josipa baruna Jelačića. Početkom mjeseca svibnja 1848 pođe Neustädter sa 2 bataljuna graničara i dva topa protiv Vukovara i tu rastjera Mađarima sklonu stranku, a tamošnjeg podžupana Žitvaya prisili da objavi manifest bana Jelačića.

Nakon uspjeha u Vukovaru dobije Neustädter zapovijed da sa svojom pukovnijom brodskih Graničara pođe na vojnu u Italiju. Ban Jelačić ne pušta Neustädtera iz svoje blizine. On se u njega pouzdaje kao u malo koga. Zato mu povjerava upokorenje turopoljskih plemića, starih pristalica »Madžar-Orsaga«. Turopoljci neće da priznaju bansku vlast, već protiv nje rade. Neustädter poznatom energijom u Turopolju učini red, buntovnike razoruža, a banska vlast bude na cijelom području Turopolja potpuno priznata.

Nakon što je Neustädter učinio poredak u Turopolju izašalje ga Jelačić kao zapovjednika četa, koje su u Varaždinu i na Dravi čuvale granicu od upada mađarske vojske. O Neustädterovom dolasku u Varaždin

donašaju »Narodne Novine« od 8 lipnja 1848 zanimiv dopis iz Varaždina. Tu se opisuje kako su na 2 lipnja 1848 u Varaždin došli brodski graničari pod zapovjedništvom pukovnika Josipa baruna Neustädtera. U susret pošli su im jedan sat od grada, časnici varaždinske narodne straže pod vodstvom svog zapovjednika Josipa Pusta, koji srdačno pozdravi graničare. U ime graničarske pukovnije zahvali se njen zapovjednik pukovnik Neustädter te među ostalim reče ovo: »Mi smo došli da cara i kralja i domovinu, narodnost i Vas branimo!« Prisutni gardisti sa ostalim narodom pozdravili su te riječi sa »Živio«. Nakon pozdrava krenuli su brodski graničari pod hrvatskim barjakom u Varaždin. Tu ih je građanstvo počastilo jelom i vinom. Hrvatski barjak dobili su graničari na prolazu kroz Zagreb od zagrebačke građanske garde.

U tom međuvremenu bude Neustädter po mađarskom ministarstvu imenovan za generala. On odlučno vrati generalski patent, ne htijući tu čast primiti od ministarstva koje je bilo prema caru buntovno. Odmah iza tog odlučnog čina bude Neustädter po carskom ministru rata grofu Latouru imenovan general-majorom.

2 kolovoza 1848 pod večer dođe u Varaždin Ivan pl. Kukuljević, koji je baš doputovao iz Beča i saopći varaždinskim domorodcima, da će za pol sata iz Beča doći ban Jelačić. Ban se je vraćao sa važnog posla koji je obavio u Beču. U Beču se je Jelačić dogovarao kako da se buntovni Mađari upokore. U Beč stigao je koncem mjeseca srpnja. U rečeno vrijeme ban je doista došao u Varaždin i odsjeo u gostioni »Kod divjaka«. Čim se u Varaždinu saznalo za dolazak banov, pohrli pred njegov konak velika množina varaždinskih građana. Isto tako dođoše i časnici brodske graničarske pukovnije pod vodstvom generala baruna Neustädtera, koji u ime pukovnije pozdravi Jelačića kao svog bana i vrhovnog zapovjednika. Varaždinski podžupan Šimunčić[4]) zamoli bana, da na želju rodo-

[4]) Šimunčić pl. Aleksandar posljednji je potomak stare plemićke obitelji Šimunčića u Hrvatskom Zagorju. Kada je dr. Ljudevit Gaj započeo s narodnim preporodom, Šimunčić je oduševljeno pristao uz njega i ujedno postao Gajev dobar prijatelj. U Zagorju je Šimunčić vodio ilirski pokret i sabrao oko sebe sve tamošnje domorodce.

U proljeće 1848 kada su nastupili burni dani narodnog pokreta, Šimunčić bio je podžupanom županije Varaždinske. Na 23 travnja 1848 sastali su se varaždinski rodoljubi u županijskoj dvorani gdje su pod predsjedanjem podžupana Šimunčića održali skupštinu. Prisustvovalo je preko 500 osoba. Prvi govor držao je Šimunčić. Skupština domorodaca tražila je, da se Međimurje odmah priklopi Varaždinskoj županiji. Nadalje da se Dalmacija sjedini sa Hrvatskom. (»Narodne Novine« 19 travnja 1848.)

Hrvatski ban Jelačić nađe u Šimunčiću dobrog suradnika i skrenog prijatelja. Odmah ga imenuje velikim županom županije Varaždinske. Kada je nastupilo teško apsolutističko doba Šimunčić se povukao u mir na svoje imanje u Grdencima.

Šimunčić bio je oženjen sa Eleonorom pl. Bogathy. U Zagorju je bio jako obljubljen pa ga nazivahu »županijskim stricem«. Na svom dobru vodio je gostoljubivu kuću, te bi se kod njega dnevno prijatelji sastajali. Kada bi sa prozora svog dvorca zapazio da

ljubnog građanstva i drugi dan ostane u Varaždinu. Ban se je toj želji rado odazvao. (»Narodne Novine« od 8 kolovoza 1848).

Za vrijeme dok je Neustädter boravio u Varaždinu pojavi se tamo velika množina proglasa, koje je 20 lipnja 1848 iz Petrovaradina poslao kr. komesar i mađarski general Hrabovski. U tim proglasima napada se ban Jelačić i buni narod. Hrabovsky traži da se proglasi dijele među Varaždince. Ovaj postupak uzrujao je varaždinske rodoljube, zato oni sazivlju mu 1 srpnja 1848 građansku skupštinu, u kojoj pozivlju narod da ne nasjeda proglasima Hrabovskoga. Varaždinci obraćaju se na Bansku vladu u Zagrebu pismom od 1 srpnja 1848 broj 2026, (potpisao sudac Antun Melinčević). Traže da ih se zaštiti od postupka Hrabovskog. (Arhiv Banske vlade unutarnji odsjek broj 69-1848.)

Rovarenje generala Hrabovskog imalo je daljnjih posljedica. Početkom mjeseca kolovoza 1848 raširila se po Varaždinu vijest, da će mađarski ustaški general barun Hrabovsky sa vojskom provaliti u Varaždin. Varaždinski purgeri već su vidili preko Drave veliku mađarsku vojsku. Od tih vijesti spopadne ih veliki strah. Pod dojmom te uzrujanosti obraća se varaždinski podžupan Aleksander pl. Šimunčić na banskog namjesnika Mirka pl. Lentulaja s predstavkom u kojoj moli, da se generalu Neustädteru dade hitni nalog, kako bi svoje čete spremio za obranu od moguće mađarske navale. Sadržaj ove predstavke je zanimiv, pa ćemo ga ovdje priopćiti:

»Presvetli Gospodine Preuzvišene časti
banske Namestnik! Gospodine Milostivni!

Akoprem županija ova estafetaliter bila Preuzvišenom Gospodinu Banu javila, šta General Hrabovsky namerava i istog Gospodina preuzvišenog umolila, da bi ovdašnjem gospodinu Generalu Neustädteru javiti udostojal, što učiniti imade, ako spomenuti g. Hrabovsky z vojskom simo bi došel, kako se čuje, da dojti oče — akoprem i spomenuti General Neustädter to isto preuzvišenomu Banu estafetaliter bi bil obznanil odgovor još nikakav simo stigel neje i gospodin General Neustädter je u veliki smetnji, što učiniti imade, ako Hrabovsky z vojskom dojde — nego ne sam i ja u manji, ako najme gospodin general istoga Gospodina Hrabovskia u Varaždin pušća, zato molim ponizno, naj dostoju kod General comande, što berš izraditi, da rečeni gospodin Neustädter nalog dobije, da se Hrabovskiu protivi i prolaz uskrati — or drugoč ipso facto jesmo izgubljeni.

su čija kola mimo njegove kuće prošla, a da se dotični k njemu bar na »čašicu« nije navrnuo, zlovoljno bi primjetio: »nije pošten čovjek koji neće do mene«. (Stjepan pl. Belošević: »Županija Varaždinska«.)

Kao vlastelin umirovljeni veliki župan i dvorski savjetnik Šimunčić umre 31 svibnja 1883 u 77 godini. Nad grobom u ime prijatelja oprostio se sa Šimunčićem Ivan pl. Kukuljević.

— Naša županija je rečenog Generala Neustädtera za asistenciju umolila, ali on kaže, da on mora ali od Bana, ali od General komande dobiti naloge. Hrabovsky ako dojde, tak čes most Dravski pojde buduć, da tamo vojsku sakuplenu imade. Ova kada na hitno obznanujem, i moju prošnju u tom da general Neustädter, šta berš naloge od General komande dobije — opetujuć u svoj pokornosti ostajem u Varaždinu 1ª augusta 1848. Sluga ponizen A. Šimunčić Podžupan« (Archiv Banskog vieća bojni otsjek broj 41-1848).

Na predstavku podžupana Šimunčića banski namjesnik Lentulaj već na 3 kolovoza 1848 odgovara. Piše da je primio službenu viest o dolasku bana Jelačića u Varaždin. Ban će izdati shodne naredbe i od domovine odvratiti svaku pogibelj. Banski namjesnik Lentulaj nalaže podžupanu Šimunčiću da se u Varaždinskoj županiji dobro pazi na osobe, koje su žigosane kao madžaroni, proti takovih valja najstrože postupati.

Kako znamo iz kasnijih događaja mađarski general Hrabovsky nije nikada kod Varaždina Dravu prekoračio, pa je stoga Šimunčićeva bojazan otpala. Neustädter kao iskusni vojnik dobro je znao da se Mađari neće usuditi provaliti u naše krajeve, jer bi ih Neustädter s hrabrima Graničarima junački odbio. (Nastavit će se)

Prof. dr. Eugen Sladović:

SREDNJI STALEŽ, NJEGOVO ZNAČENJE, KULTURA I SOCIJALNA VAŽNOST SA STAJALIŠTA KOMUNALNE POLITIKE

I. Socijalne tvorbe.

(1) U vulgarnom govoru, dnevnim novinama i stručnoj literaturi, koja se bavi pravnim, državno-znanstvenim i socijološkim problemima, susreću se često izrazi: srednji stalež, građanski stalež, građanstvo i sl. S tim izrazima ispunjuju se različiti sadržaji, a prema stajalištu s kojega se promatraju i istražuju pridaje im se i različito značenje. Postavlja se zahtjev za unapređenjem srednjeg staleža, njegovom pravnom i socijalnom zaštitom, razduženjem, osiguranjem[1]) i sl. No dok se s jedne strane naglašuje socijalna i kulturna važnost srednjeg staleža, iznose se u novije vrijeme mišljenja, da srednji stalež polagano izumire, i izražava bojazan da će s njegovim nestankom postepeno izčeznuti i naša sadanja evropska

[1]) Prof Dr Alfred Manes: Versicherungslexikon. Ein Nachschlagewerk für alle Wissensgebiete der gesamten Individual- und Sozial-Versicherung. Berlin, 1930. str. 1078.

građanska kultura, koju je on stvorio i sve do nedavno snažno podržavao. Za to ne začuđuje činjenica, da se danas s mnogo strana upotrebljuje izraz »srednji stalež« s omalovažujućim ili čak s prezirnim prizvukom, odnosno da se tim izrazom označuje društveni sloj, koji se nalazi ispod društvenog sloja, čiji članovi taj izraz upotrebljuju. Usporedno s time opažaju se i tendencije, prema kojima se izrazom »srednji stalež« označuju sve moguće društvene pozicije i tvorbe od najslabije plaćenog namještenika i trgovačkog putnika, srednjeg seljaka i privrednika do najvećeg učenjaka, jezikoslovca, i sl. Taj izraz dovodi se dapače često u vezu s ljudima, koji nemaju nikakve veze sa srednjim staležom ni s evropskom kulturom, jednako kao i s ljudima, koji pripadaju socijalnim skupinama, slojevima i tvorbama, koje su reprezentativne za našu evropsku kulturu. Ali ni shvaćanje, koje govori o izumiranju srednjeg staleža, ne smatra da će ovaj naglo i odjednom nestati, nego samo predskazuje njegovo postepeno propadanje i gubitak njegovog ugleda i moći u skoroj budućnosti. Pri tome se pod propadanjem moći srednjeg staleža razumijeva gubitak onih svojstava po kojima je taj društveni sloj ili tvorba vršio i vrši odlučan utjecaj na svoju okolinu.

Naša novovjeka kultura, zapadno-evropska kultura, u čiji krug spada i Hrvatski narod, izrasla je isključivo iz milieu-a, koji karakterizira srednji stalež. Za to uključuje bojazan pred izčeznućem srednjeg staleža podjedno i strah od propadanja same sadanje kulture i njezinih nosioca i sablast proletarizacije. Razlozi, koji dovode ili mogu dovesti do toga, nijesu isključivo materijalne prirode, jer se razlozi socijalnih promjena nalaze na drugom području. Moderan proletarijat[2]) nijesu proizveli samo moderni strojevi i hipertrofija tehnike, nego propadanje i prethodno uništenje svjesnoga i u sebi samom opstojećeg seljaštva, kao i hiperdimenzijonalni procvat kulture egoizma i liberalističkog kapitalizma, koji je doveo do lihvarenja, ogromnoga poreznog opterećenja, spekulacija, prezaduženosti i propadanja socijalnih egzistencija u masama. Pojava modernog proletarijata,[3]) koja se razvija u XIX. i XX. stoljeću, predstavlja

2) Izraz proletarijat izvodi se etimološki od latinske riječi »proles« = dijete, potomak. Klasični rimski historičari opisuju sastav pučanstva rimske države razlikujući pri tome naročite dvije skupine, i to skupinu bogataša na jednoj strani i ogroman broj siromaha na drugoj strani. Siromasi nijesu imali ništa drugo do golog života i mnogobrojne djece t. j. bili su bogati na djeci (proletarci). Danas označuje se izrazom »proletarac«, »proletarijat« široke slojeve radništva, koji u pravilu nemaju drugo do deset golih prstiju.

3) G. von Schultze Gävernitz: Die industrielle Revolution (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. 66. Band. 2. Heft. Tübingen. 1931, str. 241). — Dr Goetz Briefs: Proletariat (Handwörterbuch der Soziologie. Herausgegeben von Alfred Vierkandt. Dritte Lieferung. Stuttgart, 1931. str. 441).

kompleksan pojam, koji se u stručnoj literaturi istražuje radi njegove savremene važnosti i to naročito u vezi sa socijalnim borbama te s društvenim i političkim revolucijama.[4]) Moderni proletarijat sastoji se od deklasiranih, propalih i izgubljenih pripadnika sviju opstojećih društvenih slojeva i staleža, pa i pripadnika srednjeg staleža. Na stvaranje modernog proletarijata iz krugova deklasiranog i nezaposlenog radništva utjecali su naročito privredni momenti, ali isti uzroci doveli su i do propadanja srednjeg staleža.[5])

Moderni radnički proletarijat i njegovo suzbijanje doveli su do suvremenoga radnog prava i socijalnog zakonodavstva.[6]) Propadanje srednjeg staleža iznosi nove probleme, koji se tiču njegove zaštite, a obrazlažu se pomenutom važnosti. Ističe se, da je društveni sloj srednjeg staleža uvijek i svagdje bliži profinjenijoj autohtonoj narodnoj kulturi, a podjedno pristupačan svim znatnijim tečevinama drugih kulturnih naroda. Svagdje je srednji sloj budan čuvar dobrih starih običaja, koji su organički izrasli iz socijalnoga, religijoznog, političkog, privrednog i pravnog života, ali taj zdravi konzervativizam nije nikad protivan progresu. Ta okolnost razjašnjuje, zašto su iz srednjeg staleža izlazili poznati zakonodavci i pravnici, koji su sudjelovali kod stvaranja i primjenjivanja zakona, liječnici, odvjetnici, učenjaci, historičari i dr. Srednji stalež davao je svakom narodu i svakoj državi znamenite stvaralačke kritičare, koji su u znatnoj mjeri sudjelovali kod formiranja izražajnih forma kulturnoga narodnog života, jednako kao i znamenite književnike, koji su davali izražaje narodne duše u njezinim najvišim izražajnim formama (pjesma, roman, novela i sl.).

Kulturno politička i socijalna važnost, koja se usprkos protivnih shvaćanja, gotovo općenito pridaje srednjem staležu za život, održanje

4) Georges Sorel: Matériaux d'une théorie du prolétariat. Trosième èdition. Paris. 1929, str. 287. i sl. — Dr Julius Messner: Die soziale Frage der Gegenwart. Eine Einführung. Innsbruck—Wien—München. 1934, str. 155.

5) Werner Sombart (Der moderne Kapitalismus. Zweiter Band, zweiter Handband. München und Leipzig. 1924, str. 1083): »Proletarisierung bedeutet eine gesteigerte Verbürgerlichung einerseits, eine Ausleerung aller natürlichen Lebensinhalte und somit eine Verarmung andererseits. Hier habe ich nur festzustellen, dass sich von ihr erst wenige Spuren in der frühkapitalistischen Epoche finden: die Bodenständigkeit des landwirtschaftlichen Arbeiters, die halb handwerksmässig, halb ländlich-hausindustrielle Ordnung der gewerblichen Arbeit verhinderten die vollständige Zerkrümelung, der erst der moderne Proletarier anheimfällt«.

6) Dr Alfred Hueck und Dr H. C. Nipperdey: Lehrbuch des Arbeitsrechts. Erster Band. Mannheim—Berlin—Leipzig. 1931, str. 3. i sl. — Hugo Sinzheimer: Grundzüge des Arbeitsrechts. Jena. 1927, str. 3. i sl. — Dr Stojan Bajić: Osnovi radnog prava. Beograd. 1937, str. 1. i sl. — Dr Eugen Sladović: Radno pravo i kolektivni ugovor kao njegovo vrelo (Radnička zaštita. Zagreb. Godina XIII, broj 8. i sl.).

i napredak naroda, države i općine, predstavlja objekt posebnoga znanstvenog istraživanja. Ovo istraživanje nastoji između ostaloga upoznati i uzroke propadanja srednjeg staleža te odrediti mjere, koje su potrebne za njegovo ojačanje, polazeći sa stajališta, da taj stalež još nije dovršio svoju ulogu. Obzirom na historičku i aktuelnu važnost srednjeg staleža za gradske općine i njihovu komunalnu politiku iznose se u ovom prikazu neki važniji momenti, koji su s tim pitanjem povezani. Da se mogne odrediti pozicija komunalne uprave prema srednjem staležu, potrebno je u prvom redu prikazati, što se razumijeva pod socijalnim tvorbama. U tu svrhu priopćuju se rezultati novijeg istraživanja prema navedenoj stručnoj literaturi.

Čovjek je kao član ljudske zajednice i ljudskog društva biološko i socijološko biće. U ljudskom društvu opstoji diferenciranje prema rasi i različitim socijalnim faktorima.[7]) Prema svojoj društvenoj naravi ulazio je i ulazi individuum u uže i šire socijalne zajednice. U nekim socijalnim zajednicama dolazi individuum na svijet (obitelj, rod, pleme, narod, država), a u druge ulazi tečajem svoga života i rada sklapajući različite društvene veze i odnose. Neke od tih socijalnih zajednica su prinudne, a neke dobrovoljne. Problemima ljudskoga socijalnog (društvenog) života bavi se naročito sociologija kao posebna znanost. I ako se izrazom »sociologija« služimo već od godine 1838., kad ga je prvi put upotrijebio August Comte u svom djelu »Cours de Philosophie positive« za oznaku opće znanosti o ljudskom društvu, ipak se ta znanstvena grana još bori za svoju samostalnu egzistenciju.[8]) Sociologija je znanost o ljudskom društvu i ljudskoj kulturi,[9]) o socijalnim faktima i socijalnim fenomenima.[10]) »La Sociologie et la science qui a pour objet l'etude de la civilisation ou culture«.[11]) Materija (objekt istraživanja i spoznaje) sociologije je prema tome socijalni život ljudi odnosno društvene funkcije u matematičnom i biološkom smislu. Sociologija ispituje ljudske socijalne odnose, njihove uvjete, pretpostavke i učinke.[12])

[7]) Joseph Kohler: Recht und Persönlichkeit in der Kultur der Gegenwart. Stuttgart-Berlin. 1914, str. 3.—10.

[8]) Gustav F. Steffen: Die Grundlagen der Soziologie. Ein Program zu den Methoden der Gesellschaftswissenschaft. Zweite Auflage. Jena 1928, str. 2. i sl.

[9]) Dr Mirko Kosić Kostić: Uvod u opštu sociologiju. Novi Sad. 1934, str. 7. i sl.

[10]) Guillaume de Greef: Introduction a la Sociologie. Premiere Partie. Paris. 1911. str. 1. i sl.

[11]) E. Chalaupny: Precis d' un System de Sociologie. Paris. 1930, str. 17.

[12]) Richard C. Thurmwald: Gegenseitigkeit im Aufbau und Funktionieren der Gesellung und deren Institutionen (Reine und angewandte Soziologie. Eine Festausgabe für Ferdinand Tönnies zu seinem achtzigsten Geburtstage am 26. VII. 1935. Leipzig. 1936, str. 275. i sl.).

Sociologija je razmjerno mlada znanstvena grana, a socijalni fenomeni, koje ona izučava, neobično su komplicirani. Socijalni fenomeni ne mogu se naime obuhvatiti mehaničkom aparaturom niti mjeriti i vagati vanjskim sredstvima. U tome i leži razlog zašto još do danas nije uspjelo odrediti jasnu spoznaju o ljudskom društvu i njegovim zakonima, odnosno zašto se u znanstvenim prikazima sociološkog značaja susreću različita stajališta o osnovnim socijalnim pojavama i tvorbama,[13]) i ako su egzaktne spoznaje socijalnih pojava, tvorba, odnosa i zakona vrlo važne, jer predstavljaju čitav ljudski život i utječu na njegov razvitak i napredak, odnosno uzrokuju opreke, napetosti i borbe.[14]) Prof Wilhelm Ostwald, organizator fizikalne kemije i osnivač znanstvene nauke o bojama, ističe, da svaka znanost mora bazirati na čvrstoj i egzaktnoj podlozi. Ostwald postavio je sistem znanosti u obliku piramide tako, da na zajedničkoj podlozi počivaju logika i matematika, na njima se izdiše fizika i kemija, na ovima biologija, a na njoj psihologija i sociologija. Što se čovjek više uzdiže na tu piramidu u težnji za spoznajom istine (zakona), ulazi u sve gušću maglu.[15]) Danas nalazi se čovječanstvo u svojoj znanstvenoj spoznaji prema mišljenju prof Oswalda na granici guste magle, koja se proteže u visini psihologije, koja se kao znanstvena grana tek bori za svoje osnovne pojmove, dok su pojmovi i zakoni sociologije još mnogo slabije poznati. Sve što čovječanstvo danas uznemiruje, nalazi se u magli, koja zamračuje bistar pogled pa si ljudi razbijaju međusobno glave i uništavaju živote za pitanja i stvari, koje ne poznaju. Ostwald smatra, da narodi i države ne bi vodili ubitačne međusobne ratove da je čovječanstvu dosad uspjelo izgraditi sociologiju koja zaslužuje ime egzaktne znanosti i odrediti načela morala kao praktične sociologije.

Sociološko promatranje upućuje na veći broj socijalnih momenata, koji dovode do asocijiranja ili povezivanja ljudi u manje i veće zajednice. Gumplowicz[16]) ubraja ovamo naročito »naravne« veze, i to krvno srodstvo, lokalno zajedničko življenje i zajednički interes, ističući podjedno, da se u tu shemu (naročito u skupinu zajedničkih interesa) mogu uvrstiti svi mogući asocijacijoni momenti. Gumplowicz razlikuje ove momente prema njihovoj podlozi (t. j. načelu, na kojemu baziraju) i prema njihovom trajanju (t. j. prema trajanju njihovog utjecaja). Obzirom na podlogu razli-

[13]) Morris Ginsberg: Grenzen und Aufgaben der Soziologie. (Soziologie von Heute. Ein Symposion der Zeitschrift für Völkerpsychologie und Soziologie. Herausgegeben von Richard Thurnwald. Leipzig. 1932, str. 54. i sl.).

[14]) Ferdinand Frodl: Gesellschaftslehre. Wien. 1936, str. 196. i sl.

[15]) Dr Eugen Sladović: Enciklopedija prava. (Osmo litografirano izdanje). Zagreb. 1939, str. 39. i sl.

[16]) Ludwig Gumplowicz: Grundriss der Soziologie. Innsbruck. 1926. str. 142. i sl.

kuju se dalje naročite tri vrste asocijacijonih momenata, i to: a) materijalni (zajedničko stanovanje, društvenost i podržavanje društvenog života, zajednica krvi o srodstvo), b) privredni (isti ili istovrsni posjed, isto privredno zvanje kao primjerice poljodjelstvo, veliki i mali zakupnici, industrija, trgovina, obrt i sl.) i c) moralni (isti jezik, vjera, državna pripadnost, narodnost i sl.). Pored toga ističu se polumaterijalni i polumoralni asocijacijoni momenti, koji tvore podlogu istog staleža (plemstvo, građanstvo, svećenstvo, umjetnici, učenjaci, književnici i sl.).

Mreža od koje sastoji društvo isprepletena je različitim nitima, koje povezuju veći broj pojedinaca u skupinu ili cjelinu, ili više većih skupina (zajednica, cjelina) u cjelinu više kategorije. Werner Sombart[17]) navodi tri vrste ovisnosti zajednica i to: 1) ovisnosti između velikih zajednica, koje mogu biti: a) prostorne, b) funkcijonalne (sadržajne) ili vremenske (genetičke), 2) ovisnosti unutar velikih zajednica, koje mogu biti: a) idealne (ovamo spadaju: obitelj, država, narod i crkva kao religiozna zajednica) i b) finalne i c) intencijonalne zajednice, i 3) ovisnosti između članova i njihovih zajednica.

Ako se promotri život ljudi u skupinama kako se historički razvijao od primitivnih početaka ljudske kulture do današnjeg dana, opaža se društveno pomenuto diferenciranje. U prirodi susreće se razvitak organizama od nižih (jednostavnijih) oblika na više (kompliciranije). To prirodno diferenciranje ovisi od različitih faktora i utjecaja. Kod živih bića razvilo se diferenciranje organa i funkcija u vezi s načelom diobe rada tako, da se za funkcije, koje je prvobitno vršio jedan organ, razvilo više organa (organskih dijelova). Slično događa se i kod ljudskoga društvenog diferenciranja, na koje je utjecala razumna narav čovjeka kao socijalnog bića i njegovo naravno pravo na asocijiranje. Pravo čovjeka na stvaranje užih i širih socijalnih skupina i zajednica predstavlja prema riječima velikoga njemačkog pjesnika Goethe-a, u Faustu pravo: »... das mit uns geboren« jer izlazi iz izričaja slobode rada ljudi, koja se prema njihovoj naravi razumijeva sama sobom. Ova sloboda asocijiranja ograničuje se u uređenim (naročito političkim) ljudskim zajednicama moralom običajnim pravom i zakonskim normama u interesu održanja i napredovanja ljudske kulture uopće i života svakoga pojedinog člana odnosne zajednice.

Prema Struve-u[18]) mogu se razlikovati tri forme skupnosti ljudi, i to: a) običan skup ili agregat ljudi, b) sistem ljudi (društvo) i c) jedinstvo

[17]) Werner Sombart: Die Grundformen des menschlichen Zusammenlebens (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. 64. Band, 2. Heft. Tübingen. 1930, str. 263. i sl.).

[18]) Dr Aleksandar Bilimović: Društvo, država i privreda. (Biblioteka za pravne i društvene nauke. 15. Beograd. 1926, str. 11. i sl.).

ljudi. Za upoznavanje postanka socijalnih skupina potrebno je promotriti najjednostavnije pojave asocijacija među koje spadaju puki agregati kao primjerice slučajni prolaznici na ulici ili putnici u željezničkom vagonu, seljaci na sajmištu i sl., a predstavljaju jednostavne fizičke skupine, koje se ne mogu označiti ni kao gomile ni kao društva (asocijacije) i ako u sebi uključuju mnoge aktivnosti društvenih skupina, jer je dovoljan jedan povik, rasprsnuće bombe, požar, sudar vlakova i sl. da ih udruži u zajedničku svrhu tako, da se za čas od jednostavne fizičke blizine formira psihološko ujedinjenje. Tako se od gomile (mase) kao prvog stepena ljudske asocijacije u bezkrajnom tečaju historičkog razvitka postepeno uzdiže pojava društva do zadruge i države. Gustav Le Bon[19]) dijeli različite kategorije gomila ili skupina prema ovom sistemu, i to: 1) heterogene gomile u koje ubraja: a) anonimne gomile (primjerice ulične gomile) i b) neanonimne gomile (na pr. parlamentarne ili saborske sjednice) i 2) homogene gomile, koje dalje dijeli na: a) sekte (vjerske, političke i dr.), b) kaste (vojničke, svećeničke i dr.) i c) klase (građanska, radnička i dr); klase sačinjavaju prema njegovom shvaćanju individuumi različitog porijekla, koji nijesu spojeni ni povezani zajedničkim vjerovanjem (kao članovi sekte) ni zajednicom zvanja (kao pripadnici kaste), nego određenim vrlo sličnim interesima, životnim navikama i odgojem. Heterogene gomile sastoje se od različitih lica, koja nijesu ničim međusobno povezana (kao primjerice NN i prvo lice, koje susretne na ulici), a ujedinjena su fizički povodom određenog slučaja tako, da jedan drugoga ne pozna, i kad prođe određeni slučajni momenat eventualno se nikad više u životu ne će ni vidjeti. Heterogene skupine ujedinjuje psihološki prigoda pa za to predstavljaju prolaznu i nepredviđenu socijalnu pojavu.

Sighele[20]) zabacuje sistematizaciju Le Bona kao neosnovanu, a napose prigovara što izrazom »gomila« označuje ljudske skupine. Točnije razlikovanje upotrebljuje Tarde, koji pozna gomile, asocijacije (društva) i zadruge (korporacije) i ako generična oznaka »gomila« upućuje na prvi stadij socijalne skupine od kojega potječu sve kasnije društvene forme. Sighele ubraja među homogene skupine sektu, kastu i klasu. Pri tome smatra sektu prokušanom i trajnom skupinom, a gomilu prolaznom sektom, koja nije još probrala svoje članove; sve vjere prešle su sektarsku fazu. Sekta je prvi stepen, u kojemu se ljudska skupina izdiže iz neodređenosti nepoznate, raznolične i anonimne gomile do specifikacije i cjelo-

[19]) Gustav Le Bon: Psihologija gomila (Narodna knjižnica. Vanredno izdanje. Zagreb. 1920, str. 91).

[20]) Scipio Sighele: Privatni i politički moral (Morale privata e morale politica). (Prosvjetna biblioteka. Svezak VII. Preveo Filip M. Dominković. Zagreb. 1919, str. 27. i sl.).

vitosti, što kasnije dovodi do sve savršenijih oblika ljudskih skupina i zajednica pa konačno i do države kao najveće ljudske asocijacije. Sekta obuhvaća pojedince, koji su ujedinjeni određenom zajedničkom idejom i svrhom usprkos opstojećih razlika u rodu, odgoju i okolini, dok kasta spaja lica, koja mogu imati (a obično imaju) različite ideje i težnje, a u zajednici ih spaja istovjetnost zvanja (rada). Sekta odgovara vjerskoj zajednici, a kasta zajednici prema zvanju; sekta predstavlja društvo, koje je osnovano na slobodnoj volji, a kasta prinudnu asocijaciju, jer čim čovjek odabere određeno zvanje ili se njemu posveti, pripada nužno određenoj kasti, a tkogod pripada određenoj kasti potpada više — manje pod njezin utjecaj. Kasta predstavlja prema mišljenju Sigheli-a najviši stepen organizacije za koji je sposobna homogene skupina. Prema svojoj rasprostranjenosti nalazi se klasa iznad kaste. Dok psihološka veza, koja povezuje sektu, sastoji u zajedničkoj vjeri, a klase zajedničko zvanje, predstavljaju psihološku vezu klase zajednički interesi. Klasa je u mnogom neodređenija u svojim granicama, rastepenija i slabije učvršćena od kaste i sekte, ali predstavlja skupinu u dinamičnom stanju, jer može svaki momenat izaći na ulicu i postati dinamičkom skupinom. Sociološki smatra se za današnji socijalni i pravni poredak najopasnijom ona skupina, koja u svom držanju zauzima borbenu poziciju i ruši opstojeći poredak.

Svrstavanje pojedinaca u klase i kaste prema razlici njihove naravi odnosno prema razlici vrijednosti njihovog rada u društvenoj zajednici i obzirom istu duševnost, opstoji već u najstarijim formama ljudske kulture.[21])

Wiese[22]) razlikuje kod mase konkretnu i apstraktnu masu. Među apstraktne mase (kolektive) s posve socijalnim značenjem ubraja Wiese: a) državu, b) crkvu, c) stalež, d) klasu, e) privredu i f) apstraktne kolektive duševnog života (umjetnosti i znanost).

Dr F. Tönnies[23]) razumijeva pod pojmom socijalnih skupina ukupnost individuuma ili obitelji, spojenih tradicijonalnim zajedničkim vrednotama ili vlastitim silama (interesima) i odgovarajućim pravcem mišljenja (nazora), kod kojih je razvijena svijest o zajedničkoj pripadnosti (njihovom idealnom jedinstvu) i ako ne predstavljaju nikakvu određenu jedinstvenu volju niti im kao takvima pripada sposobnost stvaranja zajedničkih odluka (zaključaka) i djelanja tako, da prema vani ne nastupaju kao organizirane korporacije, nego samo na osnovi tacite-sporazuma; ovaj sporazum je latentan a manifestira se u onim događajima, u kojima nastupe određeni utjecaji, podržaji ili prilike. Dr Tönnies dijeli takve socijalne skupnosti u: a) ekonomske, b) političke i c) duševno-ćudoredne. Prema mišljenju Dr Tönnies-a osnivaju se staleži i klase kao socijalne skupnosti u bitnosti na činjenicama ekonomskog života i ako njihovo djelovanje i važnost prelazi na područje političkoga i duševno-ćudorednog života. Pri tome djeluju po njegovom mišljenju staleži kao organi (udovi) jednoga istog tijela, čiji su sastavni dio i koje ih hrani, dok klase djeluju u ugovornom odnosu, jer se smatraju načelno suprotnima, jer u borbi nastupaju jedna protiv druge i ako su radi različitih međusobnih dodira i interesa upućena jedna na drugu i po tome često usko povezane. Radi toga rezultira odnos jedne klase prema drugoj načelno u neposrednoj borbi i neprijateljstvu, koje nastupa kadgod jedna klasa nije zadovoljna (sporazumna) s djelima (odlukama) druge, zabacujući valjanost sklopljenih ugovornih utanačenja ili predbacujući neodržavanje ugovorenih uvjeta.

Pomenuti izraz »društvo« uključuje u sebi mnoga značenja tako, da se njime može prema prilikama i potrebi označiti uži i širi pojam. Tim izrazom može se označiti svako sjedinjenje ljudi bez obzira na svrhu (na pr. i radi zabave), a vulgarnom natuknicom »N. N. spada u društvo« naglašuje se da odnosni individuum spada u više (otmjenije, bolje) društvo, koje se razlikuje od nižeg društva (društvenog razreda, sloja, staleža). No u tom značenju predstavlja »društvo« samo dio skupnosti. S druge strane razumijeva se pod »društvom« u sociološkom smislu i sjedinjenje većeg broja ljudi, koji su zajednički povezani istim interesima i istom kulturom, a čija je međusobna veza nastala dobrovoljnim pristankom (za razliku od države, koja predstavlja prinudnu vezu), kao primjerice »evropsko društvo«. No izraz »društvo« upotrebljuje se i u pravničkom značenju u privrednom pravu kao primjerice za oznaku dioničarskog društva, društva s ograničenim jamstvom.

U najširem smislu označuje izraz »društvo« svaku socijalnu zajednicu tako, da obuhvaća obitelj, divlje čopore, pleme, narod i državu, i to bez obzira dali je ona osnovana na naravnom srodstvu ili instinktu (kao naravno društvo), odnosno na volji, izboru, razumu ili konvencijama (kao kulturno društvo).[24])

Karakteristike socijalne pojave i pojma »društva« mogu se najlakše razjasniti na osnovi razlika između »društva« i pomenutoga pukog slučajnog skupa ljudi ili agregata. Puki agregat opstoji, kad pojedinci ne

[21]) Julius Evola: Die Lehre von den Kasten (Ständisches Leben Blätter für organische Gesellschafts- und Wirtschaftslehre. Wien 5. Jahrgang, 2. Heft, str. 90. i sl.).

[22]) Dr Leopold von Wiese: Beziehungssoziologie. (Handwörterbuch der Soziologie. Herausgegeben von Alfred Vierkandt. Erste Lieferung. Stuttgart. 1931, str. 78).

[23]) Dr F. Tönnies: Stände und Klassen (Handwörterbuch der Soziologie. Herausgegeben von Alfred Vierkandt. Vierte Lieferung. Stuttgart, 1931, str. 617).

[24]) Dr Rudolf Eisler: Socijologija. Nauka o postanku i razvitku ljudskog društva. Preveo Dr Franjo Jelašić. Zagreb. 1919, str. 35.

utječu jedan na drugoga, nego svaki živi i djeluje za sebe kao da je sam i bez obzira na druge pojedince, jer puki agregat ne predstavlja društvo. Društvo nastaje tek onda, kad se život i rad većeg broja pojedinaca svede u određeni red (pravac) na osnovi određenih makar kakvih društvenih pravila tako, da svi pojedinci djeluju i rade kao da pripadaju zajedno jedan drugome i kad zajednički interesi (svrhe) uzrokuju idealno jedinstvo, koje povezuje suprotnosti i razlike, odnosno kad se na osnovi istovrsnosti fizičkih i psihičkih svojstava počima diferencirati pripadnike jedne socijalne skupine od druge. Za svako »društvo« je prema tome potrebno (bitno) da predleži ujedinjenje sila većeg broja pojedinaca, njihovo zajedničko djelovanje, kooperacija,[25]) solidarnost skupine i njezina odijeljenost prema vanjštini kao i naizmjenična ovisnost pripadnika pojedinih skupina. Društvo sačinjava po tome svaka skupina živih individuuma, koji se nalaze u takvom međusobnom naizmjeničnom djelovanju tako, da trajno ili prolazno sačinjavaju cjelinu ili jedinstvo. Društvo je dakle svaka množina ljudi, koja je spojena s određenim višim (a ne samo pukim mehaničkim) načinom. Društvo predstavlja realnu cjelinu, koja je jednako nadređena svakom svom pripadniku. Društvo nalazi se uvijek samo u svojim pripadnicima-članovima tako, da ne može opstojati bez ni izvan njih, ali uvijek predstavlja nešto više od pukog zbroja svojih pripadnika-članova. Društvo predstavlja dinamičko i teleološko jedinstvo kao produkt naizmjeničkoga zajedničkog djelovanja, a kao međusobna veza i produkt većeg broja organizama i organizaciju. U svakom društvu mora opstojati stalan poredak i jedinstvenost rada, a pojedinačna individualna volja društvenih pripadnika-članova mora se podredjivati cjelini.

(Nastavit će se)

[25]) Dr Ljuba Radić: O pojmu i nazivu kooperacije (Archiv za pravne i društvene nauke. Beograd. Godina XX, drugo kolo. knjiga XX—XXXVII, broj 1. ex 1936, str. 23 i sl.).

Piše: VIKTOR KUČINIĆ

PREDGOVOR

U m j e s t o n a d g r o b n e p l o č e!

U Hrvatskoj je za vrijeme vještičkih progona najokrutnije mučeno a zatim spaljeno na lomačama oko

SEDAM TISUĆA

nedužnih žena a medju njima bilo je i djevojčica od 5 i starica od 85 godina. Neka ovim nevinim žrtvama tadanje juridičke zablude bude sačuvana harna spomen na sve vijeke vijekova AMEN!

Ova rasprava o vještičkim progonima dijeli se zapravo u četiri odlomka. U prvom se govori o općem značenju vještičkih progona u Evropi, da se na taj način cj. čitateljke i čitatelji barem donekle upoznaju s ovim tužnim i sramotnim isječkom ljudske povjesnice. U kratkim je potezima prikazan postanak praznovjerja i čarobnjaštva, koje je bilo neobično jako razvijeno kod istočnih naroda. Zatim se tumači, kako je otkrivena vještička sekta u sklopu hereze i kako su nastali prvi vještički progoni u južnoj Francuskoj. Upoznajemo se podrobno s vještičkim gospodarom — vragom, s vještičkim sastancima, orgijama i plesovima te s vješticom, kao ljubavnicom gospodina vraga. Čitat ćemo, kako je nastao zloglasni vještički kodeks »Malleus Maleficarum«, krvavi vještički zakonik

»Carolina« i njezina kćerka »Štajerska Carolina«, čiji su se nečovječni i okrutni paragrafi primjenjivali mnogo i u našim sudnicama. U posebnome odlomku prvoga djela ocrtan je tok vještičkoga procesa na Griču i mučionica na Dvercima sa svojim torturalnim spravama: palčenicama za stiskanje prstiju, koloturom za dizanje, ljestvama za rastezanje, šiljastim španjolskim oslom, šiljcima načičkanom vještičkom stolicom i gvozdenim španjolskim čizmama.

Upoznati ćemo vještičke inkvizitore, suce i »gospona meštra henkara«. Biti će opisani svi trikovi, kojima su se prevejani inkvizitori služili, da od vještica iznude priznanja kao: zastrašivanje, traženje vražjega pečata, pokus s vatrom i vodom, pokus s molenjem »Oče naša« i sa suzama te pokus s razbijanjem nosa i s vještičkom vagom. Zatim se upućujemo u točan tok vještičkoga procesa od njegovih prvih početaka pa sve dok »vještica« nije od silne muke izdahnula na torturalnoj spravi ili dok je ne odvukoše na stratište, gdje je spališe na lomači.

D r u g i dio ove rasprave je zapravo i njezin glavni dio a to je: »Kronološki popis vještica u Hrvatskoj«, prvi koji je do sada kod nas izradjen, točno prema sudbenim dokumentima ili inim zapisima objelodanjenim u Hrvatskoj ili u inozemstvu sve do konca 1939 godine. Iz tog vještičkog šematizma doznajemo, da je kod nas pred sudovima bilo 240 vještica a ove su potvorile 514 drugih svojih drugarica, tako da se broj naših vještica popeo prema tome na 754 duše. Naravno, to je moguće tek jedna desetina onih jadnih žena, koje su poginule uslijed nezapamćene ljudske gluposti, jer je mnogo i mnogo dokumenata nestalo ili je uništeno tokom vijekova.

T r e ć i dio rasprave je »Komentar kronološkome popisu vještica«. Tu su u kratkim potezima prikazane sve naše sudbene rasprave protiv pojedinih vještica ili vještičkih skupina. Iz sudbenih dokumenata povadio sam tek ono najvažnije što će zanimati Zagrepčane i što je u vezi s našim folklorom kao: letenje na Medvednicu ili Okić, vračanje dračom i ptičjim kljunom, pravljenje tuče na kvaterni petak, vještičko gošćenje s gibanicama od sira, koje su bile veće nego cijelo Turopolje, coprnički sastanci na Harmici i na Krvavome mostu; ljubavne epizode i erotički dojmovi vještice kao ljubavnice »peklenskoga vraga«, pravljenje »coprničke masti« itd. Najzanimljivije pak odlomke iz vještičkih parnica priopćio sam u ovomu komentaru u lijepoj i originalnoj kajkavštini onoga doba, i to točno prema sudbenim zapisnicima, koje je sastavljao dijak-pisar na temelju iskaza pojedinih optuženica.

Č e t v r t i dio ovoga dijela je finale, koji nam govori: o svršetku vještičkih progona i o ukinuću torture; o Isusovcima, koji su prvi ustali na obranu dotada prokletoga ženskoga roda i tražili, da se vještički progoni za svagda obustave; o zadnjoj hrvatskoj »coprnici«, Križevčanki Magdaleni Heruc, koja bude po nalogu mudre kraljice Marije Terezije odaslana

u carski Beč i tamo slobodjena i o slavnomu učenjaku Gebhardu wan Swietenu, koji je najviše doprinjeo, da su vještički progoni bili dokinuti u Hrvatskoj.

Moguće da prvi dio ovoga djela nije stilistički dotjeran onako, kako bih ja želio. To se ima pripisati okolnosti, da me je urednik naše drage revije »ZAGREB« gosp. senator Stjepan Stiegler neprestano požurivao. Na taj je način ovo djelce došlo u tisak čitava dva mjeseca prije, nego što sam se nadao. Ali i gospodin urednik imao je potpuno pravo, što je urgirao. Dosta je dugo čekao, da iskupim zadano mu obećanje!

Vještica.

Ovo zgodom neka mi bude dopušteno, da se u prvome redu zahvalim članu »Društva Zagrebčana« g. E m i l i j u L a s z o w s k o m e, povjesničaru i umirovljenomu ravnatelju državnoga arhiva, koji mi je bio svakom zgodom svojim neprocjenivim i nenaplativim savjetima pri ruci. Isto tako se iskreno zahvaljujem sadanjem ravnatelju državnoga arhiva gosp. dru J o s i p u N a g y-ju, sveuč. profesoru, koji je uvijek dozvolio, da se u bogatoj riznici državnoga arhiva poslužim svim onim, što mi je bilo potrebno. Konačno neka bude srdačna hvala i g. dru B a r t o l u barunu Z m a j i ć u,

činovniku arhiva, koji mi je svojom spremom učinio znatnih usluga, osobito u prijevodima stare latinštine.

O PRAZNOVJERJU:

Onoga časa, kada se je na zemlji pojavio prvi čovjek — nastalo je i praznovjerje, iz kojega se je kasnije u poganskih naroda razvila i njihova vjera. Tadanji ljudi vjerovali su, da sve što je u čovjeku dobra i zla, potječe od neke čarobne sile, i sve što se je u prirodi zbivalo, pripisivahu nekoj čarobnoj višoj sili, koja je oduvijek pratila, a i još i danas prati čovjeka kroz cio njegov život, baš kao i nada u bolju budućnost. Razvitak kulture nije čarolije smanjilo, nego ih je još više potencirao. O postanku praznovjerja postoji mnogo teorija, a onu, koja je u tijesnoj vezi s kasnijim razvitkom vještištva, priopćiti ću ovdje.

Planine, gore i brda, koje se već iz svojih podina strmo dižu a tjeme im počiva na okomitoj goloj stijeni, bez raslina — od pamtivijeka su mistično djelovala na okolno stanovništvo. Razni bijahu tome uzroci. Ponajprije elementarne nepogode: orkani i vihori, tuča, mraz i suša; potresi, prolomi oblaka i poplave, koje su narodu uništavale usjeve te imovinu — kao da su imale ishodišta u tome gorju, a neuki narod bio je dapače uvjeren, da se ove prirodne nesreće zaista rađaju u središtu tih brdina. Zatim težak pristup na vrhove ovih gora, njihovi mnogobrojni brlozi, gdje se zadržavahu divlje zvijeri, pa legla zmija-ljutica i nepregledni rojevi pčela i osa; rijetke ali otrovne biline i konačno veliki broj gudura i špilja, koje pružahu razbojnicima dobra skloništa — sve je to zajedno obuzelo praznovjernu dušu seljaka i građanina nekim tajinstvenim strahom, koji se je s nastupom mraka sve to više pojačavao. Posljedica toga bila je, da su tadanji stanovnici s velikim strahopočitanjem obilazili oko ovih gora. Strašne pak bajke o silnoj i čarobnoj moći ukletih gora — koje se pričahu za dugih zimskih noći u seljačkim kolibicama oko topla ognjišta, dok je vani bura tresla krovovima kuća, a snježna mećava zasipavala staze i puteljke — potencirale su taj strah do bezumnosti. Ove sablasne bajke prenašahu se iz pokoljenja u pokoljenje, tako da ni današnje nije poštedjeno od njihova kobna utjecaja. Pa koje li dakle čudo, da su vještički progoni svojedobno naišli na najplodnije tlo upravo na područjima, koja okruživahu ove gore čudnoga i neobičnoga oblika.

Konačno su imena tih ukletih gora (Njemačka: Bloksberg, Italija: Barco di Ferrara, Francuska: Puy de Dome, Švedska: Blaculla, Švicarska: Brattelenmatte, Hrvatska: Klek, Slovenija: Slivnica) raznijela širom svijeta, a posljedice toga bile su, da su teritoriji oko Apenina, Francuskoga sredogorja, Alpa, Pirineja i Njemačkoga sredogorja, pružili sredovječnim inkvizitorima najbolji ženski materijal za progone.

ČAROBNI KULT ISTOČNIH NARODA

Čarobnjak i njegova družica — vještica, produkat je bujne fantazije istočnih naroda, gdje je to vjerovanje postojalo već u najstarije doba. I u staromu zavjetu govora je o vješticama. Saul, prvi židovski kralj (1055—1033 prije Krista) prem je i sam često proganjao vještice i čarobnjake — bio je takodjer praznovjeran. Prije katastrofalne bitke s Filistejcima, odlazi on do glasovite vještice od Endora (grad blizu Tiberskoga jezera). Endorska vještica prorokuje mu krvav svršetak i doista: u bitci bude mu vojska potučena a on sam zaglavi. U »Starome zavjetu« zapisani su i ovi Mojsijevi savjeti: »Vještici ne daj živjeti; koje duše odu među vještice ili gatalice, treba ih istrijebiti iz naroda; koja pak žena ili čovjek imade u sebi gatalačkoga duha — neka se kamenuje, a krv njihova neka ide na njih same.«

Ostali narodi istoka bili su još praznovjerniji od Židova a naročito: Kinezi, Iranci, Indijci, Sumerci, Baktrijci, Egipćani, Asirci, Akkadijci, Babilonci i K a l d e j c i. Svi su ovi narodi znali za demone, sablasti, vukodlake i vještice. Babilonci poznavahu pače muške i ženske demone, koji su puteno općili s ljudima (incubus i succubus) a plod takove ljubavi bijahu nekakove grdosije sa sitnim čovječjim tijelom, vučjom glavom i repom. Te su grdobe i u kasnijim vještičkim procesima bile od velikoga značenja.

Za narodima istoka nisu u praznovjerju zaostajali niti kulturni Grci. I oni imađahu već mnogo raznih vještica, koje mitologija spominje pod poznatim nam imenima: Furije, Erineje, Eumenide, Hekate, Lamie, Larve, Harpie i Strige. No sve su ove narode u praznovjerju i čarolijama natkrilili Kaldejci, kod kojih su već u najstarije vrijeme postojale prave vještice s nadnaravnom moći čaranja. Kaldejci su umijeli prorokovati iz zviježđa, pravili su horoskope, prodavali čarobne amulete, fetiše i talismane a tajinstvenim i čarobnim formulama liječili su i razne bolesti. Tako su kao najsigurnije sredstvo za zaustavljanje krvi upotrebljavali slijedeću formulu:

»sicucuma
icucuma
cucuma
ucuma
cuma
uma
ma
a«

da izliječe isčašenu nogu služiše se ovom formulom:

»Huat
hanat
huat
ista
pista
sista
domiabo
damnaustra«

da zaustave groznicu mrmljahu grozomornu formulu:

ABRACADABRA
ABRACADABR
ABRACADAB
ABRACADA
ABRACAD
ABRACA
ABRAC
ABRA
ABR
AB
A

I razna su čudna sredstva upotrebljavali za liječenje bolesti: svježe oko vuka, mačji rep, pseća ušesa, zmijinu kožu, jetra zmaja, čovječji pljučak itd., a kod toga su izgovarali nekakove nesuvisle i nerazumljive riječi i pravili kojekakve znakove u zraku ili na tlu.

Čarobni amuleti.

Iza raspada Kaldejske države, 250 godina prije Krista, preseliše se ovi kaldejski magičari u Italiju, gdje su nastavili da šire praznovjerje, glupu magiju i lažljivu astrologiju. Drži se, da su kaldejski magičari udarili prve temelje čarobnjaštvu u Evropi, na koje je kasnije osnovana i jedna strašna zabluda ljudskoga roda: vještištvo. Treba spomenuti, da je među velikim brojem kaldejskih maga, koji se doseliše u Italiju, bilo i nekoliko vrijednih i čestitih naučenjaka, matematičara, fizičara i zvijezdoznanaca,

ali u ogromnome broju prevladavahu među njima astrolozi, vrači i čarobnjaci. Svi ovi dobiše u Italiji zajedničko ime: magičari; dakle pod jednim te istim imenom krili su se ne samo astrolozi-varalice, već i vrijedni naučenjaci.

Iz ovih se podataka može svatko uvjeriti, da je vještica pravi pravcati proizvod mašte poganskih naroda i da nju nije stvorila katolička crkva srednjega vijeka, kako to danas tvrde neki pristrani proučavatelji demonomanije. Kroz stoljeća i stoljeća nije se u Evropi za ove s istoka importirane vještice nitko brinuo. One su bile smatrane čarobnicama a bavile su se vračanjem, gatanjem, liječenjem i pravljenjem ljubavnih napitaka. Tek su rimski carevi znali po koji puta upriličiti protiv njih, kao i protiv magičara progone i to onda, ako li je koji dvorski magičar sastavio kralju krivi horoskop. Iza raspada rimskoga carstva raseliše se ovi magičari i čarobnice po ostalim zemljama zapadne Evrope.

EUROPSKE ČAROBNICE POSTAJU VJEŠTICE

No još nekoliko stoljeća iza toga nisu ove žene-vračare bile smatrane vješticama već samo čarobnicama. Tek kad su u XII i XIII vijeku nastali progoni protiv krivovjeraca: Valdenza, Albigenza, Patarena i Katarenca i kada su vitezovi i vojnici na povratku s krstaških vojna upoznali evropske narode podrobno s praznovjerjem i čarobnjaštvom istočnih naroda — otkriveno je, da se u redovima heretika nalaze i ove žene-čarobnice, ali kao posebna vještička sekta, koja radi rame uz rame s poganima i nastoji da svagdje, navodno po nalogu vraga naškodi ljudima i vjeri.

I domalo se među narodom raširio glas, da na noćne sastanke krivovjeraca dolazi i sam vrag u spodobi velikog crnog mačka, i da se tom zgodom na ovim sastancima, kojima prisustvuju i zločeste i od vjere otpale žene — slave strašne orgije. Malo zatim dobile su ove žene u usijanoj narodnoj mašti mističan oblik a usto i moć prave vještice, kakove su poznavali istočni narodi. Sada su — i to ponajprije u južnoj Francuskoj — nastali progoni i protiv članica ove sekte — vještica; počeše spaljivati i njih baš kao i krivovjerce.

Godine 1275 bila je neka Angela de Labaretha iz Toulosa sudbenim putem proglašena vješticom i spaljena na lomači. Uzima se, da je ovo prva vještica, koja je kao takova justificirana u Evropi. Ovu sirotnu ženu staru 56 godina optužiše, da je često letila zajedno s vragom, da je bila s njime u ljubavnome odnošaju i da mu je porodila neku grdosiju s vučjom glavom i repom, koju je hranila s iskopanim lješinama male djece.

Dok su još progoni protiv heretika trajali (11—14 vijek) nisu vlasti posvećivale baš velikih briga čarobnjacima i čarobnicama tada već člano-

vima i članicama vještičke sekte; ovi su progoni bili tada još pojedinačni a često i sam sud nije mogao dobro razlikovati, da li optužena žena čarobnica ili već prava vještica.

Kakova je zapravo razlika između čarobnice (čarobnjaka) i vještice (vješca)? Da na to pitanje odgovorimo, moramo se povratiti praznovjerju. Razne prirodne pojave, kojima se čovjek uvijek divio i čudio ili od njih strahovao — bile su za tadanjega stanovnika zemlje prve pojave čarolija. I čovjek je zaželio, da bi njihovom pomoću činio na zemlji razna čudesa. Bilo je oduvijek ljudi, koji su po svome intelektu odskakivali od drugih; oni su mogli izvesti ono, što drugima nije polazilo za rukom — na taj je način nastao pojam čarobnjaštva a i sam čarobnjak. Vjerovalo se, da takav čarobnjak može ljudima čini dobro i zlo i to pomoću neke nadnaravne moći. Ako su djela toga čarobnjaka dobra — prozvaše ga prorokom; ako su zla smatralo se tada, da je taj čarobnjak oružje vraga a njega samoga smatrahu zločincem. Zato razlikujemo bijelu i crnu magiju: bijela magija bila je nagrađivana, a crna kažnjavana kao kriminal. Vidimo dakle, da su postojale dvije vrste čarobnjaka. Iz crne magije razvilo se vještištvo. Ali između zlih magičara i vještica postojale su također bitne razlike. Čarobnice na primjer nisu vjerne službenice vraga kao vještice, one ne čine uvijek ljudima zlo, kao što to čine vještice. Kod čarobnjaka imadu jednaku ulogu i muškarci i žene — kod vještica imadu glavnu ulogu žene, muškaraca-vješca bilo je veoma malo. Čarobnice su žene ružne, izopćene i nevrijedne, a među vješticama imade lijepih i ružnih, starih i mladih, bogatih i siromašnih. Vještica imade svoju moć u coprničkoj masti a čarobnica u prstenu ili štapiću; kod čarobnjaka imade pogled veliku vrijednost a kod vještica malu. Čarobnjaci rijetko nanašaju čovjeku bolest, a vještice često; vještica jaše na životinji ili na kojem drugom predmetu a čarobnica uopće ne jaši; kod vještica je seksualani nagon jako razvijen, a kod čarobnice se uopće ne spominje.

Iako je dakle vještica potekla iz čarobnjačkih krugova ipak postoji između čarobnjaštva (Zauberei) i vještištva (Hexerei) velika razlika, koja već u doba progona krivovjeraca dolazi do izražaja. Kada su heretici bili istrijebljeni odahnulo je ljudstvo, jer se je oslobodilo vječnoga straha, koji su mu nanašali ovi pogani. No to nije dugo trajalo! Domalo je čitavu Evropu zahvatila nova bojazan — ali sada od vještica i njihovoga gospodara vraga. Optužbe protiv žena, da se druže s đavlom bivale su sve češće i sada nisu više pred sud dolazile samo prave čarobnice, vračare i gatalice već i nedužne žene-građanke i seljakinje. I tako su nastali vještički progoni, ponajprije u južnoj Francuskoj, a u XIV vijeku ova se pošast brzo proširila Italijom, Švicarskom, Njemačkom i Austrijom, odakle

je doprla i u Hrvatsku. Doista: prve su vještice spaljivane u Hrvatskoj već u XIV stoljeću i to upravo u Zagrebu, na Griču!

Kada su već svi heretici bili potamanjeni, nastaviše vlasti sve žešće i žešće s progonima protiv vještica, a to je sasma razumljivo, jer novi staleži, koji su nastali u doba hereze: inkvizitori, suci i krvnici — nisu mogli ostati bez dosadanje dobre zarade; ukoliko negdje vještica i nije bilo, oni su se pobrinuli da ih stvore.

»Harpija«.

U isto su vrijeme stala nicati i razna naučenjačka djela (skolastici) koja dokazivahu postojanost vraga i vještica, a nakon što je 1450 godine pronađen tisak, poplavila je Evropu prava bujica razne vještičke literature koja je upućivala narod, kakva sve zla čine vještice, kako se one mogu prepoznati, otkriti i uhvatiti, i kako se može čovjek od njezinih zlodjela zaštititi.

ŠTO JE VJEŠTICA?

Definiciju vještice dali su nam ponajprije skolastici a zatim ostali naučenjaci: juristi i teolozi. Vještica je prema tim teorijama pokorna službenica vraga a sam v r a g, v j e š t i č k i g o s p o d a r, nastoji da pomoću ovih, od vjere, crkve i društva otpalih žena, čini ljudima, koji vjeruju u

Boga što više zla, jer je on vrag, smrtni neprijatelj Boga. Vrag daje vješticama u tu svrhu nadnaravnu moć i tako one mogu činiti razna djela i postizavati uspjehe, koje drugi ne mogu postići. Vještice su dakle zaklete neprijateljice Boga, vjere, crkve i svećenstva i svih onih, koji vjeruju u Boga, Isusa i Majku Božju. Vještice ne smiju ići u crkvu, a kad idu, čine to samo po nalogu vraga: da se pričeste, ali hostiju ne progutnu, nego je kriomice izvade iz ustiju i predaju đavlu. Vještice se ne smiju križati, niti moliti, ne smiju sazivati imena Božjega niti imena svetaca i drugih ugodnika Božjih. Sve u svemu: žena koja je jednoć postala članicom vještičke sekte — zauvijek se je raskrstila s Bogom i kršćanskom crkvom.

Najjače vještičko oruđe, pomoću kojega mogu ljudima činiti zlo, je letenje zrakom a zatim moć, da se mogu pretvarati u razne životinje. U kasnijem »Komentaru naših vještičkih sudbenih rasprava« čitati ćemo, da se je jedna Križevčanka-coprnica pretvorila u muhu! Da vještice mogu letiti, dobivaju od vraga »coprničku mast« kojom se namažu bud po golomu tijelu ili namažu predmet ili životinju na kojoj će odletiti. To je u prvome redu metla a zatim vile, grablje, štap, srp, kosa, vatranj, rudo od kola, tronožac ili kuhača; od životinja: mačka, pas, svinja, konj — naravno ove su životinje uvijek crne boje.

Svake subote lete vještice na vještičke sastanke, koji se obdržavaju na kojoj gori. U našem folkloru poznate su kao vještičke gore: Klek, Medvednica i Okić, a u Sloveniji: Slivnica i Donačka gora. Tu se noću obdržavaju veliki vještički sletovi, gozbe, plesovi i slave se nečudoredne orgije. Sastanku predsjeda sam vrag, a pomažu mu njegovi demoni i razne životinje fantastičnoga oblika. Vrag sjedi na prestolju, a do njega najljepša članica sekte, takozvana vještička kraljica. Za vrijeme orgija svi se parovi međusobno ljube i pare, a kod tog se ne pazi niti na rodbinsko srodstvo. Na gozbi su servirana sama čudna jela, bljutava okusa, donešena obično sa živodernice. Među jelima naročito su spomena vrijedna: pečene ljudske glave i srca male djece, zatim gibanice napunjene konjskom balegom, kruh izmješan s iščupanim jetrima male djece, zmije i meso od krepanoga konja. Pije se vino, koje je pomiješano s vještičkim urinom. Kada su orgije gotove, dijeli vrag sakupljenim coprnicama i coprnjacima novac i vještičku mast. Iz čega je ova mast učinjena — čitati ćemo kasnije. Prije nego prvi kokot u selu zakukuriče, vještice se moraju razići. Svaka sad odleti svojoj kući i leže u krevet. Da muž vještice ne bi opazio, da ona nije noćila kod kuće, meće mu žena, prije nego kroz dimnjak odleti, u krevet metlu, koja se odmah pretvori u njezino odsutno tijelo.

Male, lokalne sastanke imadu vještice skoro svaki dan na večer, nakon što je odzvonila Zdrava Marija i to na mjesnim križanjima. U Zagrebu bila su u vrijeme progona na glasu kao vještička ročišta slijedeća

križanja (kriseputje): Harmica kod zdenca Manduševca, Krvavi Most, Duga ulica kod stuba koje vode danas Kamenitim vratima, Sveti Ksaver kod nekadanje mitnice, Sveti Duh negdje u blizini današnje kapele, Bartuov trg u blizini pravoslavne crkve gdje je nekada bila crkva sv. Margarete i zatim negdje na Vrhovcu podno vješala, jer tamo je bilo u ono doba stratište. Na ove lokalne sastanke dolazile bi i nove žene, stare i mlade, koje su željele da pristupe u vještičku sektu, koja se kod nas naziваše »Coprnički ceh« (czoperniczki czeh). Subotom su sa ovoga sastajališta odletile sve domaće vještice zajedno s novicijankama na

Vještice vare coprničku mast.

obližnju goru, kojom su zgodom kod vražje svečanosti bile novicijanke zaprimljene na svečani način u coprnički ceh i to onim časom, kad ih je vrag zapečatio. Ta se je ceremonija obavljala tako, da je vrag svakoj novo nadošloj članici otkinuo bezbolno komad nokta s palca, a zatim je svoj lijevi palac pritisnuo na koji dio njezina tijela. Od toga pritiska ostao je zauvijek mali znak, koji se mogao lako prepoznati. To je bio taj glasoviti vražji pečat (Stigma diabolica), koji je u vještačkim procesima igrao i te kako važnu ulogu. Po ovomu je pečatu — kako ćemo kasnije vidjeti — sud ustanovljivao, da li je koja žena članica coprničkoga staleža. Dosta je bilo, da krvnik na golome tijelu vještice pronadje bud kakovu znamenku, madež, bobuljicu, bradavicu ili prišt — bio je to onda taj glasoviti vražji pečat, koji je na stotine i stotine tisuća nedužnih žena uz grozne muke otpravio na drugi svijet. A koja žena ili muškarac nema na

sebi bilo kakovu znamenku? I danas bi prema toj glasovitoj teoriji, mogli svi ljudi biti proglašeni članovima vještičke sekte.

Coprnice su među narodom širile razne bolesti, naročito pošasti: kugu, koleru i gubu; mogle su djecu pogledom usmrtiti; mogle su čovjeku oduzeti noge da nije mogao hodati; žene su mogle učiniti nerodiljama ili rastaviti muža od žene; muškarce učiniti impotentnima; mogle su čovjeka tako očarati, da je u roku od 3 dana umro; mogle su pojesti i živoga muškarca ili ženu, kako se to na Griču dogodilo! Vještice su rastavljale sretne brakove a pomagale sklapati nesretne; omrazile su rodbinu međusobno (zato baš nije trebalo vještičkih čarolija!) a djecu su nagovorile da zamrze roditelje svoje. One su i na poljima činile ogromnu štetu: rasipavale su po ljetini tuču, mraz, maglu i soliku; mogle su čitavo mjesto poplaviti ili vihrom sve rasline uništiti. Znale su prouzročiti svakovrsnu nerodicu, a trsje tako poharati da je sve grožđe nestalo. Nagovarale su vragove, da se pretvaraju u vukove i da onda seljacima razdiru blago u staji ili na paši. Kako vidimo iz ovoga primjera, narodna mašta drži vješticu gorjom nego samoga paklenskoga vraga! Coprnice su oduzimale kravama mlijeko, isprăžnjivale su iz klijeti vino a prazne su tad bačve napunile svojim urinom, koji je zavro i pretvorio se opet u vino. Kruh koje su pekle pekarice-vještice, poštrcale su prije nego su ga stavile u peć svojim urinom, vjerovalo se, da kruh ispečen s tim pridodatkom postaje mnogo tečniji i nailazi na veliku prođu. Nagovarale su ljude da čine razna svetogrđa; rađahu živu djecu: bile su to obično neke grdobe s velikom vodenom glavom, ili kakvom pasjom ili vučjom gubicom i repom. Stare su coprnice znale praviti i vještičku mast i to tako, da su još u zipci ili utrobi materinoj (!) ubijale malu djecu, kojima su tada iščupale srca i jetra; to su varile i nakon kuhanja od nekoliko sati postajala je iz toga glasovita »vještička mast«. Bilo je i raznih drugih preparata, iz kojih se pravila ta mast — no to ćemo kasnije čitati.

Evo, ovo su kriminalna i magična djela, koja su se pripisivala vješticama, u čijoj je sekti bilo žena razne dobi: od 5-godišnjih djevojčica do 90-godišnjih starica. U Štajerskoj stajala je pred sudom kao vještica i jedna 110-godišnja starica. Kod nas na Griču starica od 85 godina, koja je bila već od svoje 70. godine slijepa. Bilo je u cehu i muškaraca-coprnjaka, ali veoma malo. Zašto su baš žene bile proglašivane vješticama čitati ćemo u slijedećemu članku.

(Nastavit će se.)

Zrinjevčan:

KAKO SU STARI ZAGREBČANI SLAVILI KRALJEVO

U srednjem su vijeku godišnji sajmovi ili vašari igrali sasma drugu i mnogo znatniju ulogu u privrednom životu, nego li je to na pr. dan-danas, kad moderna saobraćajna sredstva, trgovina, te lakoća i sloboda u gibanju osoba i robe omogućuju jedan stvaran i skoro trajan kontakt između proizvođača i potrošnika. Ti sajmovi (Messe, foire, engleski fair, talijanski fiera, mađarski vásár) bijahu obično polag starih tradicija vezani na izvjesne dane u godini, a ponajviše crkveni god, zbor ili kako na ladanju zvahu: proščenje, kad se i onako zgrnuo u grad velik broj okolišnog seljačkog svijeta te je trgovina imala time najboljih izgleda za trgovanje. Mnogi su poljodjelci odgađali nabavku svojih redovnih, nu manje-više ipak sezonskih potrebština na pr. na pokućstvu, surinama, čohama, kožusima, čizmama itd., na takove dane kad su i onako dogonili na sajam svoje poljske proizvode poimence drva, kupus i stoku, da ih takorekuć zamijene za gradske obrtne izrađevine, koje autarhijsko selo, buduć iziskuju životima trajuči trening, nije moglo u potrebnoj kvaliteti proizvoditi, na pr. alat, pa kasnije sol i drugo.

Tako i kod nas. Biskupska prvostolna crkva zagrebačka kojoj bijaše patron Sv. Stjepan kralj ugarski (krunjen god. 1000), već je zarana koncem 11. vijeka (1093 god.) u vezi sa crkvenim godom na 20 kolovoza, koji dan bijaše ujedno i državni praznik tadanje zajedničke ugarsko-hrvatske države (Szentistván Napja), držala svoj crkveni zbor koji je, dašto, po Sv. Stjepanu kralju prozvan »Kraljevo«, jer se crkva zvala »Sv. Kralj«. Zanimivo je, kako se već u ono davno doba s uspjehom nastojalo, kako bi se sama crkvena slava, odnosno bogoslužni čini što bolje i prostorno odijelili od vulgarno-sajamskog prometa sa svojom bukom, rukanjem blaga, žamorom itd. U tu je svrhu Trg bio podijeljen: u Capitolium (Kaptol) i Harmicu (tržište). Etimologiju tih riječi pretpostavljamo kao opće poznatu. U Njemačkoj analogno: Domplatz i Marktplatz. I ako bijaše već za srednjeg vijeka (uz onaj manji na Markovom trgu) zajednički za oba grada, ipak je noviji razvitak uvjetovao da je potonji, dakle sajmište u užem smislu, morao, vodeći računa o razvitku grada, putovati sa Harmice sredinom 19 vijeka ponajprvo na Novi Terg (danas Zrinjevac) jer se Harmica trebala za postavu Banovog spomenika. Kasnije se sajmište preselilo na tzv. stari »Fihplac« (danas Aleksandra I trg), gdje je ostalo do 1891, kad se Sajmište, iza tamo održane izložbe, nije više po-

vratilo onamo, jer je mjesto bilo odlučeno za Kazalište. Sajmište morade poći na današnji trg Kralja Petra, gdje je ostalo 30 godina, dok nije konačno, — predbježno bar, — stiglo na donji Lašćinšćak, danas Ulica načelnika Heinzela.

Zapravo je već god. 1863. iza što je prva lokomotiva »Südbahna« zafućkala u Zagrebu, stvarno započela dekadansa sajmišnog patrijarhalnog života. Ipak se jošte dobro sjećam iz mog djetinjstva, sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća, kako je Kraljevo bio velik i još važan datum u lokalnom gradskom životu Zagreba i bliže pokrajine. Sa svih se strana sjatilo sila svijeta u grad, što se pogotovo radi malešnosti grada relativno veoma osjećalo. Osam dana prije i osam dana kasnije od samog 20 VIII grad je upravo vrvio od stranaca, seljačkog svijeta, trgovaca na pr. konjima za tu- i inozemstvo (Italiju, Južnu Afriku, Transvaal). A pošto su u isto doba započimali i upisi u školu, dolazili su roditelji s djecom hrpimice, obilazeći gradom kupujući sve što djeci treba u i izvan škole.

Hej, tu je bilo veselja i cike! Šator se redao do šatora, vrtuljak do vrtuljka, naišao je po koji cirkus, panoptika, menažerija, streljački šator ili kako se sve to zvalo. Naročito brzofotografi na limenkama-tablicama bili su mnogo posjećivani. Isto bazari »po 6 krajcara sve«. Prvi putujući Bioskop (Bachmeierov) oko 1900• god., objavio je oglasima, da su stigle najnovije »žive slike«, koje prikazivahu na pr.: Dolazak vlaka, dizanje balona i sl. Pod šatorima staro se i mlado, seljak i građanin, intelektualac i zanatlija, našlo u pravoj demokratskoj slozi i onako kako se tada reklo »po domaći«, uz dobre i jeftine »šinderpratle« i domaću kapljicu koja je tekla potocima.

Trgovački je promet još onda bivao veoma živ, a nije se ograničavao na domaće proizvoditelje, već dolažahu i trgovci iz susjedne Austrije, Italije i drugdje. Cika, juškanje i žamor nisu prestajali do kasno u noć, a svaka je skoro starosjedilačka obitelj smatrala svojom tradicijom, da u potpunom broju takorekuć »in corpore« najmanje po jedan puta u ono sajamsko vrijeme večera umjesto kod kuće, na Sajmištu. Za nas mališane to je dabome bila osobita dogodovština o kojoj se dugo i prije i poslije govorilo. Naravski da se toliko tisuća naročito seljačkog svijeta nije moglo lasno smjestiti, ćak ukonačiti u gradu, pa su oni koji bi ostajali preko noći, prespavali bud na lojtrenskim kolima u sijenu, ili u naročitim sa strane otvorenim i krovom providenim šupama, kojih je zadnji ostatak još pred 30 godina stajao u današnjem bloku između Draškovićeve, Radišine i Boškovićeve ulice, kad se faktično i rabio.

Današnji Kraljevski Sajam nije više ni s j e n a onog, i on se eto preživljuje. Dà, u vrijeme dok je katedrala već na 13 kolovoza na starom,

debelom, posmeđelom zvoniku sa zahrđalim željeznim naslonom oko kupole, istaknula dugačku zastavu, a golema su zvona zabrujila navještajući urbi et orbi dan najvećeg godišnjeg sajma ujedno crkvenog sveca-patrona, grad taj, — inače toli tih u svom provincijskom snu poput kraljevne Trnoružice, — kanda se oda sna prenuo. Sve je izmiljilo na ulice: čulo se vječito cinkanje i zvonjenje, pucketanje bičevima, pjesmu uz tambure i gajde: dudu-dudu. Teška se kola uz zaglušnu buku i zveket lanaca kotrljahu ulicama, gonići tjerahu blago kroz središte grada, oblaci su se prašine stalno dizali na suncu, a iz njih je stršio grad sa mnogo zvonika, star, crn, ali nekud mio, intiman i topao.

Prošlo je sve to...

U doba avijona, radija i đesa nema više mjesta ostacima sredovječnog sajmovanja, sa svojom cirkuskom špisbirgerskom romantikom, uz miris pečenja i cilik gusala, te obijesnih bezbrižnih purgara i kumeka.

Danas? Danas imamo svoj svjetski Zagrebački Zbor!

Naši umrli članovi

I opet je nemila smrt ugrabila iz redova članova dva naša ugledna člana i sugrađana: F r a n j u Š a n t l a i ing. R a d o s l a v a E i s e n h u t h a.

Obojica bijahu dušom i srcem pravi Zagrebčani, koji su sav svoj život žrtvovali za procvat našeg Zagreba radeći i na socijalnom odnosno kulturnom polju predano i nesebično. I u redovima naših članova zauzimali su odlično mjesto, pak neka im za to bude među nama trajna spomen i slava!

Spectator:

ŠETNJE GRADOM DOKONOG PURGERA

587. Nekultura. Kad čovjek pogleda pročelje stare, lijepe purgarske kuće iz 18 vijeka, prije nazvane »kaptolska pivovara« (»Kapitelbräuhaus«) na Potoku br. 14 čije su, iako skromne, malograđanske, ali u svojoj vrsti simpatične forme, izobličene upravo o g a v n i m, pola metra visokim slovima najrazličitijih oblika, boja i formata, — mora iskreno požaliti da se kod nas na prvo mjesto stavlja: birtija, birtija, uvijek samo birtija i alkoholna pića, — a obzir na donekle bar neku decentnost gradske slike, pušta sasma s vida. Takva šta ne bi n i g d j e u vanjskom svijetu civilizovane Evrope bilo moguće, a ponajpače niti kod n a s, u dobrom starom Zagrebu, čije su tradicijonalne veze sa starom zapadnom kulturom još bile žive i ukorjenjene u domaćem tlu. M n o g o t o g a, što nas, stare urođene Zagrepčane, smeta, pače vrijeđa, — čini se došljacima, koji pred koju godinicu nahrupiše u naš, kulturni (n e k o ć) otmjeni grad, — sravniv s onime, na što bijahu u Vučjoj Dolini, Crnom Lugu ili Žutoj Lokvi navikli, — još uvijeke velikim napretkom! Einstein ima i ovdje pravo: sve je na svijetu relativno.

588. Opet jezik. Izrazi kao »Demobilizacija analfabetizma« ne samo da su posve suvišni jezični barbarizmi, jer se može bolje reći »pokret za pismenost« — već su i pojmovno, quasi meritorno, utoliko jedna nelogičnost, što se jedna negacije, (a nepismenost je negativna), ne može staviti kao primus, kao osnova. P o z i t i v n a je kvaliteta pismenost, a nepismenost njena n e g a c i j a, odnosno pomanjkanje. Poziv dakle, da se poradi oko »demobilizacije analfabetizma« znači dakle u stvari jednu akciju oko »negacije jednog negativnog« pa je mnogo stvarnije odmah reći pozitivno: pokret za pismenost!

589. Bit problema periferije. U organu saveza gradova nalazi se iz pozvanog pera (dr. E. B.) vrlo ispravna opaska odnosno konstatacija, koja baca svjetla na jedan od glavnih problema gradske uprave: On među ostalim kaže, da dokle god mjerodavnima bude donekle i k o n v e n i r a l o, da brigu oko uzdržavanje seoskog proletarijata (koji migrira u gradove), prebaci na leđa gradova, odnosno putem socijalnih poreza na g r a đ a n s t v o, u z a l u d n a će b i t i s v a b o r b a i n a s t o j a n j e o k o r j e š a v a n j a p i t a n j a: a s a n a c i j e p e r i f e r i j e, s o c i j a l n e s k r b i, n e z a p o s l e n o s t i i t d. u g r a d o v i m a, dašto u prvom redu u Zagrebu! Priliv pauperizovanog pučanstva koje grne u gradove; (sada još većma no prije, nadajuć se potporama, uzdržavanju itd., za vrijeme vladajuće ove krize) — biti će uvijek veći no što li su mogućnosti gradske općine i njenog budžeta oko ublaživanja tih stradanja, tog siromaštva. Dokle god se ne bude dakle vani, na ladanju, stvorilo u obilnoj mjeri prilika za uposlenje, oko elektrifikacionih, melioracionih, autostrada-radova, — ne će nepoželjni (za g r a d o v e nepoželjni) imigracioni priliv ekonomski negativnih slojeva jenjati. Pitanje je, kako će dugo gradovi i njihova privreda biti u stanju, da putem socijalnih i inih tereta takav priliv izdrže bez ugrožavanja svoje ekonomske ravnoteže?

590. Nestvarnosti. Čudno je i donekle nezgodno što se i nakon stvarnog i objektivnog članka objelodanjenog u našem listu u predmetu izbora gradilišta za Vijećnicu, nalaze u našoj dnevnoj štampi sugestije kao: S vijećnicom ništa manje nego na obalu Save (sic!). To u neku ruku zvuči kao šala, nakon što je bjelodano, da s v a k i položaj južno od pruge, pa bio makar tik kod Paromlina, znači posvemašnju nemogućnost. A kamo li na obali Save! Zbilja bi trebalo da se diskusija o takovim pitanjima prepusti z v a n i m a.

591. Mladići i puce. Naša impulzivna omladina (a tko bi ju toga radi korio?) digla je graju pače i demonstrirala pomalo, kad je kazališna uprava pred koju godinu odlučila da adaptira dojakošnji stajaći parter pretvorivši ga u sjedala, a đake premjesti na galeriju, dakako posve odijelito od druge galerijske publike. Možda su se malo »popuntali« zbog toga, što ih odvojiše od njihovih kolegica a to je dabome ž u f k o . . . Međutim eto, vrijeme koje liječi sve rane, našlo je lijeka i za ovo, tako da su sad zadovoljni. Ono što se mora, nije ni teško.

592. Turizam. Danas, kad sve države poduzimaju mnogo za podizanje turizma kao jedne važne grane narodne privrede, grane da tako rečem »sui generis«, nije na odmet da potsjetimo na nastojanja naše općine oko podizanja broja stranaca kao i produženja njihovog boravka (broja noćenja) u gradu, koje potonje daje isti efekat, kao da se broj gostiju uvećao, a mnogo je jednostavnije. Tako primjerice upada u oči stalan porast turista iz Njemačke (od 2522 na 8875), te je 1937 g. iznašao polovicu svih inozemaca. Dok je prosječni broj noćivanja na pr. u Njemačkoj oko 1,5, k o d n a s j e 2,22 n o ć i v a n j a p o o s o b i, što je veoma povoljno jer znači da se stranci rado i podulje zadržavaju kod nas. Inozemci se uopće zadržavaju nešto dulje u gradu no li domaći (jugoslavenski) posjetioci. Maksimum je putnika uvijek kod nas u kolovozu i rujnu. Broj posjetilaca kreće se već nekoliko godina oko 63 do 68 tisuća, a broj noćivanja 141 do 153 tisuća. Podaci sežu do kraja 1937 god., tj. do nastupa ratnih prilika kad se broj vjerojatno p o s v e srozao. Najdulje se tu zadržavaju Bugari a najkraće Čehoslovaci. Osebujno je votiranje turističkog otsjeka u budžetu općine sa s t a l n i h pola milijuna godišnje, dok je stvarni prihod od te grane uprave bio u stalnom porastu, tako da je od 1933 do 1937 uvijek postepeno premašivao predviđenu cifru za 10 do 22%, tj. 50 do 110 tisuća Din, dokaz da budžetiranje nije bilo realno. Najviše inozemaca otsjeda u Esplanadi, očito zbog komfora kojeg nalazi, ali ipak i tamo oni uzimaju pretežno jeftinije sobe. Da Zagreb nije samo prolazno i čvorno mjesto za daljnje putovanje, vidi se već iz broja noćenja koji je prilično visok. Za domaće je svakako Zagreb većimom konačni cilj putovanja. Svrha putovanja (poslovno, za zabavu, liječenje, studij), ne može se razabrati, jer se o tom ne vodi statistika, što je šteta. Podatke vadimo iz članka objavljenog u »Ekonomistu« br. X-XI, godište IV pa su veoma poučni.

593. Grijanje crkava. Od dva tuceta naših crkava samo je Sv. Marko providen centralnim grijanjem što je vrlo ugodno i nota bene privlači veći broj publike u crkvu, pa bi bilo shodno da se i u ostale (bar najvažnije) crkvene prostorije uvede grijanje. Kod minus 15 stepeni studeni nije moguće boraviti u jednoj kamenitoj potaracanoj prostoriji.

594. Kožarnica. Kožarnica je napokon (nakon m n o g o decenija raspravljanja) porušena, nu opet ne sasvim, već samo najstariji dio (iz šezdesetih godina XIX vijeka), dok je onaj veliki dvokatni dio, zajedno sa dimnjakom, nažalost ostao te truje i nadalje uzduh stanovnicima na pr. Jurjevske ulice. Golema bijaše griješka kad je grad god. 1928, iza požara tog dijela, dozvolio da se tvornica na starom mjestu rekonstruira, odbijajuć istodobno industrijalca P. iz Zidanog mosta, koji je htio da podigne na Donjim Svetičama novu tvornicu zaposlujući 480 radnika. Odbijanje dozvole za podignuće te industrije u našem gradu motiviralo je tadanje grad. vijeće time, »da bu smrdelo«, premda je nositorna činjenica da jedna industrija, — situirana na 3 k i l o m e t r a od Jelačićevog trga u zračnoj udaljenosti, — a nota bene p o d v j e t r o m, nikada zaudarala nebi, dok je činjenicom da je s t a r a Kožarnica, za koju je istodobno izdana dozvola obnove iza požara, udaljena jedva 690 m od Splavnice, a leži upravo na zračnoj struji koja nanaša zadah upravo na glavni trg, što svaki Zagrepčanin znade. P. je tada bio prisiljen da osnuje tvornicu u Karlovcu, koji mu je dao sve moguće olakšice što se samo zamisliti dadu. T a k o se postupalo u Zagrebu onda, kad su industrije hrlile ovamo da se nastane! Analogno se u ostalom postupilo odbijajući i osnutak Tvornice »Stock-Cognac«, koju se otjeralo u Požegu. Sada, kad je nastala kriza i nezaposlenost, prekasno je nad promašenim

mogućnosti kukati, hraneći još i sirotinju socijalnim porezima.

595. **Opet novi kino** otvoren je na Kvaternikovom trgu, kod česa se može reći: mallum omen nr. 17! Kod nas uopće samo Kino i Birtija »ide«. Privreda nuđa općinstvu ono što potražnja išće: U jednoj sredini koja voli glazbu, bit će mnogo dobrih pjevača, koja voli fine uglađene terazzo-podove bit će vještih stukatera, a koji narod voli dobro jesti i piti, imat će vještih kuhara. Mi, izgleda, najvolimo: gledati kino, te dobru kapljicu uz čašicu razgovora o politici. Zato samo kina i birtije živu. Ipak u konkretnom slučaju mišljenja sam, da će taj kino skrahirati, kaošto je i njegov pretšasnik (također 17-ti) na Medvešćaku neuspio...

596. **Surovost.** Nigdje nisam vidio toliko i tako bezobzirnih guralaca oko na pr. blagajna kina, kolodvora, pošta i sličnog kaošto eto baš u nas. Neki, u punom smislu asocijalni tipovi dođu, recimo posljednji na »šalter« (za koji nemamo hrvatskog izraza) gdje već pola sata strpljivo čekaju tuceti ljudi dok dođe na njih red. Ma da stoji, — ili kako već kad: možda i ne stoji, — na ploči ispisano: Dolazak - Odlazak, — ipak ti tipovi onako sans-gêne nahrupe ravno na otvor šaltera i to dabome vazda sa strane gdje je »odlazak«. Ne obziruć se na brojne prigovore na takav način oštećenih, ovi se »debelokošci« ponašaju poput Vilima Osvajača iz bitke kod Hastingsa god. 1066, pa veselo odjure dalje, možda na drugo mjesto gdje sličnim »skraćenim postupkom« hrle prema svome cilju. Tkogod je u malom neobziran, bit će u velikom hulja ili kriminalac. Na glavnoj kolodvorskoj blagajni, ovakav u šumu spadajući čovjek, — (u pravilu su to samo ženske) —, došpurta u posljednjih 3 minute, priđe sa strane izlazne, predribla publiku, a blaganica, odnosno onaj tamo dostojanstveno šećući redar, ne uputi ju odrješito i strogo na stranu dolaska. O ne, već ju posluži i: smuk, već trči na peron s kartom, oštećujući uredne, disciplinirane bližnje svoje, jošte i ugrabljenjem mjesta u vagonskom razdijelku, dok oni još i stajati moraju kad stignu. Tkogod misli živjeti u nekoj, ma bilo kakoj mu drago zajednici, mora se jednog dijela svoje »slobode« ili samovolje odreći. Tako čine i stanice nekog organskog tkiva, pače i molekule jednog agregata. Samo ljudožder u špilji ili Bušman u đungli može event. reći: radim što me volja! Kod nas ali postoji sve i sva, samo ne disciplina i organizacija. Dosta žalosno.

597. **Stakla.** Podrumski fazonski prozori tzv. Prehrane (Kukovićeve kasarne) porazbijani su tako temeljito, da niti jednog od onih tisuća stakala više na njima nema, jer su upravo do posljednjeg uništena ostavljajući tek mjestimično neke cik-cak ostatke na šprljcima. Ovo mora da je osim toga veoma neugodno i stanovnicima prizemlja dotične kuće, to zato što kod 10 stepeni studeni otvoreni prozori podruma čine da se pod odnosno svod podrumski veoma jako ohlađuje. To je zbilja strašno.

598. **Ulična imena.** Gradsko je poglavarstvo vrlo umjesno postupilo raspisavši za dobijanje idejnih pobuda oko imenovanja odnosno preimenovanja ulica, javni natječaj. Stvarno vlada neka pobrkanost na tom polju, pa bi bilo zbilja potrebno da se napokon usvoje neka načela, kaošto su:

a) da se nikome ne može dati ulica za života,

b) da nikoje ulično ime ne smije dolaziti 2 puta, — kao npr. Štrosmajer, Bulić, Kozarac itd.

c) da se ne imenuje ulice po malo, ili nimalo poznatim licima

d) da se ne kvare stara, kulturnohistorijski važna, zanimiva imena, preinačujuć ih na sasma nova, a bez ikakvog stvarnog razloga (npr Bačvarska, Kipni trg, Kazališna, Vijećnička, Županijska, Sjemenišna, Trg Burze, Karvanjak, Švabinbrijeg Potok, Ružična ul. itd.).

e) Da se favoriziraju i uspostavljaju imena kao: Dverce, Splavnica, Grič, Zelen-gaj, Ribnjak, Šalata, Laščina, Medvešćak, Laščinšćak, Kaptol, Njivica, Hrastik, Lipovac, Orlovac, Jagodnjak, Kruškovac, Vrbik, Pod Zidom, Nadlipom, Javorovac, Klenovac, Gorica, Fratrovac, Višnjica, Orahovac, Obrež, Fučkov Jarak, Munjarski put, Na Kanalu, Vranovina, Opatovina, Peščenica, Trešnjevka, Šljivik, Gudure, Pusti Dol, Kruge, Jablanovac, Krvavi Most, Vidikovac, Kruge, Golubovac, Poloj, itd. itd.

f) Da se »divlje« ulice koje regulatorna osnova briše, imenuju kakomugod drago, najbolje možda arapskim brojkama, tako da dotičnik stalno biva potsjećivan na to, da mu je kuća »divlja«. Npr. N. N. stanujući u gradskom kotaru XXVI ulica 374 kbr. 34.

g) da se ulice, koje regul. osnova quasi »nostrificira« na pr. skoro sve ulice na Trešnjevci, nazivaju imenima zaslužnih muževa novijeg doba, koji bi uslijed »natrag imenovanja« ulica u historijskim dijelovima grada, ostali bez ulice.

To bi bile neke od smjernica, koje bi, mislimo, valjalo uvažiti. U ostalom se brisanje starih historijskih imena kao npr Ciglana ili Gospodska ulica i sl. u buduće nikad ne bi smjelo vršiti furtim, već bi u ovakovom iznimnom slučaju trebalo anketom zapitati građanstvo. Mislimo da jedan rođen Zagrepčanin nikad ne bi bio pristao na preinaku imena pr Vijećničke ulice.

599 **Pisoar.** Nasuprot gradskoj kući u Radićevoj ul. 70 vratašca od Pissoara stalno su već godinama otvorena odnosno poluotvorena, pa bi bilo najumjesnije da se naprosto otstrane, jer su se izvitoperila pa ih više nitko ni ne može zatvoriti. Onaj pissoar nije zapravo ni baš nuždan, jer mjesto nije nikakav prometni čvor. Malo tko od Nezagrebčana znade za njeg.

600 **Vandalska pojava.** Duž čitavog, 2 km dugačkog Sofijinog Puta asocijalni su elementi, za koje zbilja ne bi bilo šteta da su uopće ostali gdje su se rodili — razlupali i uništili sve tuljce i sijalice javne električne instalacije, tako da je put uopće posve nerasvijetljen. Bilo je tamo oko 40 svjetiljki. Buduć se na emajliranim (nekoć) reflektorima još jasno razaznaju brojni tragovi od gađanja tupotvrdim predmetima, zaključiti je, da su ovakva bombardovanja pravljena opetovano! Šta drugo preostaje gradskoj munjari, već da prugu demontira, stupce i žicovod upotrijebi drugdje, dok su kraci i onako učinjeni neuporabivima. Pokus dakle da se Sofijin Put providi javnom rasvjetom, nije žalibože uspio. Nekoć, dok je naš grad bio skladno, urbano i civilizovano mjesto, puno učtivog i altruističkog načina, takve i slične bi pojave razularene surovosti bile sasvim nemoguće.

L I S T A K

»LUK« PLESNO VEČE SUPRUGA MLAKAR

kojemu smo malko skeptično gledali ususret, opravdano nas je ugodno iznenadilo, jer su Mlakarovi uspjeli da svladaju moralno i fizički tešku zadaću: da kroz dva i pol sata, sami bez baletnog zbora, inscenacije i velikog orkestra, pred glatkom svjetlomodrom pozadinom dočaraju jedan idejni svijet, — izvanvremenski i izvanprostorni u konkretnom smislu, — svijet općeljudski kojemu smo ipak svi, jer njegovi dijelovi — usko povezani, pa ga s tog odmah i razumijemo. Umjetnici su u tijesnoj saradnji sa svojim skladateljem F. Lotkom, oblikovali niz prizora, u kojima dadoše iz dubina shvaćeni odnos muškarca i žene, počev od prvog jutarnjeg rumenila u praskozorje mladosti, putem buđenja osjećaja, čežnje, strasti do kulminacije, a poslije kroz krize i borbe, do konačnog razbistrenja zrelosti kojom se djelo harmonično završava. Oni pripadaju umjetničko-koreografskom smjeru Labanove škole iz Hamburga, koju smo pred kojih 15 godina gostovanjem upoznali. Pa i ako danas mnogi, a naročito pristaše Klasike, odn. Romantike (tzv. karakternih plesova), poriču opravdanost ove Labanove koncepcije, ipak nam je priznati da su joj izražajna sredstva katkad neizmjerno jaka a dojam neposredan, snažan,

Tako i tu. Najjednostavnijim vanjskim sredstvima, sasma elementarnom draperijom, koja se ali doimlje divno, postigli su Mlakarovi, koji raspolažu savršeno treniranim i modelovanim tjelesima, — dojmove osebujno-duboke, od kojih se mnoge scene usjecaju nezaboravno u sjećanje. U trećoj slici, koju smatramo najboljom, predvela nam je Pia takovu skalu bolno-slatke rezignirane čežnje, praćene igrom kastanjeta koja graniči na savršenstvo u nijansiranim tempalnim i dinamičkim ritmima, a uzato je postepeno gubila pojedine dijelove svoje draperije, da je općinstvo bilo zaneseno.

Publika je mnogo i živo odobravala. Nebrojenim pozivima pred zastor, izvađača, skladatelja i dirigenta nije bilo takorekuć kraja. Orkestar je bio komorni, od kvarteta, frule, glasovira itd., te je iznio rijetkom plastikom sve krasote mjestimično prelijepe originalne partiture, a u izvedbi se osobito istakao za klavirom prof. Kunc. Veče se moralo ponoviti. Mlakarovi koji su danas državni baletni majstori Opere u Münchenu, pokazali su od posljednjeg puta svoga gostovanja opet zamjeran napredak, pa se njihovom uspjehu, kao našim sudržavljanima, od srca radujemo. Kazalište je bilo rasprodano a premijerska publika, među kojom vidjesmo pretstavnike našeg kulturno-umjetničkog i književnog svijeta, prateć originalnu umjetnost otmjenih gostiju živim zanimanjem, pokazalo je ispravno shvaćanje koje se, iza što je bio probijen prvi led novosti i nenaviklosti, ispoljilo simpatičnim manifestacijama za umjetnički par.

Spect.

NOVI ČASOPISI

»Naš vrt«, mjesečnik za kulturu vrta i sitno gospodarstvo. Izašao je dvobroj 2/3 za mjesec veljaču i ožujak toga ilustr. mjesečnika sa slijedećim sadržajem: Ljubica. Nekoliko manje poznatih vrsti ljetnog cvijeća (2 slike). Razmnažanje voćaka cijepljenjem (3 slike). Solanum Wendlandii (slika). Sjetva povrća u vrtu. Sunčac ili vanilija (slika). Poriluk. Jorgovan (sl.). Virusne bolesti biljaka. Kadifica (sl.). Browalia speciosa (sl.). Ružmarin. Podizanje voćarstva. Luther Burbank, kalifornijski vrtlar-čarobnjak. Koja je praktična važnost kultura bez zemlje. Iskrčivanje ribiza u Americi. Što se radi u vrtu mjeseca ožujka i travnja? Iz stručne književnosti: Šarka šljive (Mozaik šljive). Upliv močenja sjemena na prirod i dozrijevanje rajčica. Društvene vijesti: Glavna skupština Hortikularnog društva. Razno. Sadržaj redovitoga priloga: Sitno gospodarstvo. Sitno gospodarstvo i ratni zapletaji. Važnost uzgoja kunića. VII. svjetski peradarski kongres, USA 1939. Cijene jaja u USA. Razno iz sitnog gospodarstva (Zelena krma — Smrznuta krma — Naklijali krumpir — Pasmine kunića u Švicarskoj — Jarenje — Zašto kokoši jedu jaja — Ispadanje maternice kod koza — Klanje kunića — Silaža — Hranjenje tek izleženih pilića — Kunići Angora pasmine). — Ovaj je dvobroj ukrašen sa 10 slika. — List izdaje Hrvatsko hortikulturno društvo u Zagrebu. Izlazi mjesečno na 16 stranica. Godišnja pretplata Din 60.— ili srazmjerno za kraće vrijeme. Članovi društva dobivaju list besplatno. Uprava »Naš vrt« nalazi se: Zagreb, Bakačeva ul. 3, II. kat desno. Preporučamo pažnji naših članova! — Uredništvo.

DRUŠTVENE VIJESTI

Sjednica upravnog odbora. Dne 20. veljače t. g. održana je redovita sjednica Upravnog odbora Društva Zagrebčana, na kojoj su primljeni slijedeći novi članovi: Burgstaller Bogumir major u miru, Čorak Ankica privatna činovnica, Gregurić Stjepan staklarski obrtnik, Hudetz Vilim industrijalac, Kovačić Franjo učitelj, Mihelić Rudolf činovnik Gradskog vodovoda, Pačić Stjepan električar, Resnik Franjo krojački obrtnik, Sinski dr.

Gustav liječnik i Vlahović Ivo banski savjetnik, svi kao redoviti.

Stvoreni su još nekoji važniji zaključci, koji su u provedbi.

Posmrtni fond članova Društva Zagrebčana. Još na glavnoj skupštini Društva Zagrebčana, održanoj dne 11. VI. 1938. stvoren je zaključak, da se osnuje »Posmrtni fond članova Društva Zagrebčana«. Na istoj skupštini primljen je i nacrt pravila Fonda i poslan Ministarstvu u Beograd na odobrenje. Kao sve, tako i ova stvar ležala je kod Ministarstva i unatoč naših požurnica sve dok prenosom kompetencija sa Ministarstva u Beogradu i ta stvar nije prenešena u kompetenciju Banske vlasti u Zagrebu. Sada je zatraženo neko nadopunjenje Pravila, koje je odmah i izvršeno pa se je nadati, da će pravila biti naskoro odobrena. Čim to uslijedi, objelodanit ćemo pravila odnosno kratki izvadak iz istih, pa će članovi moći uvidjeti dobre i korisne strane te naše socijalne ustanove.

Izdavač »Društvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. senator, Zagrebački Črnomerec br. 34 (telefon br. 24-817). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I kat. Telefon 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. br. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.

Upozorenje pretplatnicima!

Umoljavamo svu gg. pretplatnike da redovito plaćaju svoj doprinos za našu reviju. Poznato je, da je naše glasilo jedino te vrsti u Zagrebu, pa je naša građanska dužnost da ga održimo na visini. Treba znati, da naši vjerni suradnici **ne primaju** nikakve naplate za svoj predani rad, jer čine to iz ljubavi za svoj Zagreb.

Zato apeliramo i na gg. članove da izvrše svoju dužnost i podmire zaostale pretplate.

UREDNIŠTVO.